

Aleksandar Palavestra

*Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
apalaves@EUnet.rs*

Čitanja Miloja M. Vasića u srpskoj arheologiji*

Apstrakt: Miloje M. Vasić (1869-1956) ima u srpskoj arheologiji neobičnu sudbinu. Dok je s jedne strane proglašen za poštovanog "oca osnivača" i rodonačelnika discipline, njegovo izvorno delo je zaboravljeno i zanemareno. Kričička analiza čitavog njegovog interpretativnog sazvežđa, u kome je najsjajnija zvezda "jonska kolonija Vinča", svodila se pre Drugog svetskog rata na retke pokušaje ispravljanja Vasićeve hronologije i prepoznavanja neolita u Podunavlju. Posle rata, polovinom XX veka, Vasićeve interpretacija doživela je ozbiljnu kritiku u radovima njegovih studenata (Korošec, Garašanin, Milojčić, Benac), što je dovelo do značajne promene paradigme, prepoznavanja važnosti balkanskog neolita i uspostavljanja dominacije kulturno-istorijskog metoda u srpskoj praistorijskoj arheologiji. Vasić tada, paradoksalno, kao ličnost dobija na značaju, a njegovi radovi se zanemaruju, mada se obavezno citiraju, no gotovo kultno, bez čitanja i tumačenja. Ovaj paradoks postaje razumljiv ukoliko se Vasić posmatra kroz prizmu problematičnih, ali neupitno priznatih i cenjenih univerzalnih vrednosti u srpskoj arheologiji, a to su materijal, terenski rad i autoritet, nasuprot interpretaciji koja se doživljava kao efemerna. Gledano kroz tu prizmu postaje jasno kako Vasićev lik narasta do ikone srpske arheologije, dok njegovo delo prelazi u domen usmenog predanja, poluistina i apokrifnih anegdota. Sve dok se čitav Vasićev opus ne bude integralno sagledao, uključujući i istraživačka pitanja i strategije, koje su usmeravale njegov rad, u srpskoj arheologiji će postojati "dva Vasića": jedan – velikan i praotac, istraživač neolitske Vinče i drugi – ranjivi i uvređeni sanjar, uveren u svoju filhelensku zabludu. Tek spajanjem ova dva kontroverzna lika, srpska arheologija će Miloju M. Vasiću odati dužno priznanje i poštovanje.

Ključne reči: Miloje M. Vasić, istorija discipline, srpska arheologija, recepcija ideja, arheološki materijal, arheološka interpretacija, autoritet, terensko istraživanje

Miloje M. Vasić "prvi školovani arheolog u Srbiji" ima u srpskoj arheologiji čudnu sudbinu. S jedne strane uzdignut je na nivo "oca osnivača" i rodonačelnika discipline, s bezmalo polubožanskim statusom, dok je njegovo delo ostalo uglavnom nepročitano i zanemareno. Ova paradoksalna podvojenost je

* Ovaj rad je rezultat rada na projektu *Arheološka kultura i identitet na Zapadnom Balkanu*, br. 177008, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

posledica toga što je Miloje M. Vasić proglašen za univerzalni merni etalon arheološke prakse u Srbiji, **bez obzira** na njegovu interpretaciju prošlosti na osnovu arheološkog zapisa (što je sama suština arheologije). Kako je došlo do ovog paradoksa? Pokušaću u ovom radu da odgovorim na to pitanje.

Kada se u srpskoj arheologiji govori o Miloju Vasiću, neizostavno se ističe nekoliko ključnih reči i rečenica koje se ponavljaju kao inkantacija, ili "poštovano opšte mesto" kako je to definisao Viktor Stočkovski (W. Stoczkowski), koji je tom prilikom s pravom istakao da su takve primarne istine uglavnom "nezavisne od empirijskih podataka, te da se menjaju, kombinuju i permutuju u ograničenom broju interpretativnih modela u skladu s linijom najmanjeg otpora" (Stoczkowski 2008, 350-354). Najvažnija "poštovana opšta mesta" o Miloju Vasiću – koja su formirala mitski lik osnivača discipline, a pri tome zamaglila njegovo stvarno delo – jesu da je Vasić bio "prvi pravi arheolog u Srbiji" (Ђоровић-Љубинковић 1983, 29), da je decenijama iskoravao neolitsku Vinču, koja je "naš dvostruki ponos – kulturni i naučni" (Срејовић 1974, 7), da je to činio po najsavremenijim metodološkim kriterijumima svog vremena, te da je rezultate svog rada publikovao u višetomnoj monografiji *Preistoriska Vinča* (Гарашанин 1973, 65-66). Ono što se ređe ističe i nerado spominje, gotovo uzgred, je da je u poodmakloj fazi svoje karijere neolitsku Vinču pogrešno datirao i interpretirao kao jonsku, grčku koloniju iz VI veka pre naše ere. No, to u srpskoj arheologiji nipošto nije umanjilo njegov status osnivača i poštovanog praoca discipline.

Autoritet, teren i materijal

O Vasićevom životu i delu, začudo, nije mnogo pisano, osim nekoliko nekrologa (Марић 1956, Бошковић 1958), dva prigodna članka (Срејовић 1984a, Сermanović-Kuzmanović 2001) i retkih tekstova u kataloškim zbornicima posvećenim istraživanju Vinče (Гарашанин 1984, Срејовић 1988, Николић и Вуковић 2008). Jezgrovitu, "kanonsku" verziju Vasićevog života i dela, dala je Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović:

"Već na početku svoje naučne karijere, Vasić je na sebe skrenuo pažnju i naše i strane naučne javnosti, jer se u njegovim prvim radovima videlo da u malenoj Srbiji izrasta vrstan stručnjak. No, najveći uspeh i slavu, postigao je svojim otkrićem **Vinče**, ali je njeno datovanje uzburkalo celu arheološku javnost. Bilo je tragično da jedan od najvećih evropskih arheologa doživi sudbinu da bude izolovan i izopšten u našoj i evropskoj sredini. To se moglo objasniti na način, da je profesor Vasić u svom životu više puta bio razočaran, najpre velikim evropskim silama, potom Rusijom i na kraju novom Jugoslavijom od koje je mnogo očekivao. Od Jugoslovena, on je postao veliki Srbin i da bi "kontrirao" nemačkoj školi, Vasić je od prvobitnog datovanja Vinče otišao u drugu krajnost, datujući je kao **jonsku koloniju** u VI vek stare ere" (Cermanović-Kuzmanović 2001).

Stavovi da nije uputno dovoditi u pitanje lik i delo osnivača i pionira neke nauke, te da ne treba kopati po prošlosti discipline i posipati so po starim ranama, sasvim su legitimni, mada ih smatram pogrešnim. U arheologiji je, naime, poznato da je Vasić pogrešno datirao Vinču, pa se može postaviti pitanje čemu se danas vraćati na njegove greške od pre osamdeset godina? Nauka ide dalje, a Vasićev doprinos arheologiji i njegova veličina smatraju se nespornim, što ne znači i da su nedodirljivi. Potrudicu se da obrazložim svoje motive da preispitam Vasićevo delo, a naročito njegov odjek u srpskoj arheologiji. To ne radim da bih umanjio značaj Miloja M. Vasića, niti da bih se zburao naslađivao njegovim greškama. Čak i kada bih bio toliko zloćudan, Miloje Vasić je dovoljno daleko od mene (umro je one godine kada sam se ja rodio – 1956.) te s njim nisam mogao da imam nikakvih ličnih kontakata. Nisam ga poznavao, nije mi predavao, nije me ispitivao, nije mi bio u komisijama, niti mi je pisao recenzije i referate... Prema tome o njemu samom, odvojenom od njegovog dela, nemam nikakvog direktnog iskustva koje bi uticalo na stvaranje ličnih simpatija ili animoziteta. To naravno ne znači da nisam donekle pristrasan, ali na isti način na koji mi je, recimo, Klod Levi-Stros (C. Lévi-Strauss) simpatičan, a Franc (Franz) Boas nije. Kao oni, i Vasić je za mene istorijska ličnost, značajan lik iz istorije arheologije, podjednako kao Valtrović, Čajld (V. G. Childe), Pit Rivers (A. Lane Fox Pitt Rivers), Belconi (G. B. Belzoni)... Njegova dela, njegove ideje (ali i njegov život) predstavljaju legitiman i, po mom mišljenju, izuzetno važan predmet izučavanja za istoriju naše discipline. O njegovom životu znam samo koliko je objavljeno, a to je malo. Tako sam, za sada, usmerio svoju pažnju uglavnom na analizu Vasićevih objavljenih dela, kao i radova o njemu, dakle na jedan oblik internalističkog istraživanja istorije arheologije, u kome se određeni problemi sagledavaju unutar referentnog okvira same discipline (Trigger 1994, 118). Moj metod ipak jeste u izvesnoj meri biografski, kontekstualni, pa čak delimično i eksternalistički,¹ zato što pokušavam da osvetlim ulogu Miloja M. Vasića u širem kontekstu arheologije u Srbiji, koja se ne može odvojiti od preovlađujuće intelektualne klime (Givens 2008, 181, Babić 2011, 572-573), odnosno od slojevitog i promenljivog "Zeitgeist-a" (ili bolje reći u množini "duhova epoha") u kojima se formirala i razvijala srpska arheologija od kraja XIX veka, pa do naših dana (Manhajm 2009, 376-379).

Nema nikakve sumnje da je autoritet Miloja Vasića u srpskoj arheologiji bio i ostao ogroman. U svom izvanrednom doktoratu o ulozi autoriteta i proizvodnji znanja u arheologiji, Tera Pruit (T. Pruitt) sa Univerziteta u Kembridžu navodi nekoliko komplementarnih izvora iz kojih se u arheološkoj disciplini generiše

¹ U eksternalističkom pristupu istoriji discipline, koji je bliži socijalnom konstruktivizmu, problemi se sagledavaju na širem planu socio-kulturnog konteksta (Trigger 1994, 118).

autoritet, te navodi različite kategorije samog autoriteta (*de facto*, legitimni, izvršni ili praktični, epistemski i intelektualni). Dok je *de facto* autoritet samo pučka moć, legitimni i izvršni, odnosno praktični autoritet proističu iz nečije institucionalne pozicije (rukovodilac iskopavanja, profesor, direktor muzeja). Epistemski autoritet, naprotiv, povezan je sa prenošenjem znanja, učenja i uverenja, dok intelektualni uglavnom objedinjuje institucionalnu moć, prenos znanja i uticaj, kombinujući legitimni, izvršni i epistemski autoritet, recimo kod profesora univerziteta koji je "autoritet" za neku oblast (Pruitt 2011, 19-25). Tera Pruitt veli da čitav proces rekonstrukcije prošlosti u arheologiji zavisi od pojedinaca i institucija koje postoje kao autoriteti i koji aktivno ili pasivno utvrđuju da li su artefakti, lokaliteti i konačne interpretacije "autentični" ili "verni" prošlosti, pri čemu je veoma značajna uloga terena, rukovodioca iskopavanja, odnosno "otkriivaoca" prošlosti (Pruitt 2011, 13, 23, 38).

Sticajem okolnosti Miloje Vasić je dobar deo svoje profesionalne karijere istovremeno bio i izvor i uvir svih navedenih kategorija autoriteta, pošto je dugo bio sasvim usamljena figura u srpskoj arheologiji. Bio je ne samo "prvi pravi", već decenijama takoreći i jedini arheolog u srpskoj sredini. Takva usamljenost profesionalnih arheologa nije bila neuobičajena ni u drugim manjim sredinama, gde se čitava disciplina mogla sastojati od svega nekoliko ljudi (Novaković 2002, 347). Ne znamo da li je uopšte i bilo studenata koji su se, u sklopu širih klasičarsko-istorijskih studija na Filozofskom fakultetu u Beogradu, opredeljivali za arheologiju od 1904, pa sve do 1936. kada se zna za Vasićeve asistente, potonje čuvene arheologe, Josipa Korošeca i Alojza Benca (Васић 1936a, VIII). Retki su izuzeci: Milan Mitić, koji je po svemu sudeći pre Prvog svetskog rata bio velika nada srpske arheologije, prvo se zamonašio, a potom i tragično stradao u ratu 1916. (Županić 1927); Dušan Karapandžić, asistent u Narodnom muzeju je 1922. napustio i Muzej i arheologiju (Митровић 2013). U predgovoru *Preistoriskoj Vinči*, Vasić spominje studente i studentkinje "filosofije" i tehnike, muzejskog preparatora, slikare, crtače i fotografa kao članove svoje terenske ekipe, ali koliko je poznato niko od njih se nije opredelio za arheologiju ili je diplomirao, niti se njome aktivno bavio (Васић 1932a, XII; 1936a, VIII; 1936b, VI). O oskudici u arheološkim kadrovima najbolje govori podatak da je posle Drugog svetskog rata Miloje Vasić, u poznim godinama, reaktiviran kao profesor arheologije na Filozofskom fakultetu (Марић 1956, 404). Upravo su njegovi posleratni studenti postali glavni generator i zamajac perpetuiranja Vasićevog autoriteta u srpskoj arheologiji.

Ali kakav je to autoritet bio, i na čemu se temeljio? Uprkos tome što je Miloje Vasić bio univerzitetski profesor, direktor muzeja i rukovodilac terenskih istraživanja, očigledno je da ipak nije bio u prilici da razvije i uspostavi epistemski i intelektualni autoritet, odnosno da obezbedi transfer znanja i svojih ideja drugim generacijama, sve negde do poznih tridesetih godina XX veka. Među mnogim kompleksnim uzrocima takvog stanja, koji bi zahtevali poseb-

nu elaboraciju, nazire se Vasićeva sudbinska usamljenost "jedinog" arheologa u maloj sredini, ali i kobni diskontinuiteti izazvani Balkanskim i Prvim svetskim ratom, odsustvo (ili mali broj) studenata zainteresovanih za arheologiju, te i same Vasićeve ideje koje su se s vremenom sve više udaljavale od glavnih tokova evropske arheologije. Ni generacija studenata uoči Drugog svetskog rata za koju znamo (Korošec, Benac i nešto mlađi Vladimir Miložić, Milutin Garašanin i Draga Arandelović-Garašanin), nije sa svojim profesorom uspostavila zajednicu, koju istoričar nauke Ludvik Flek (Ludwick Fleck) naziva **kolektiv mišljenja** i koja bi obuhvatala razmenu zajedničkih ideja, grupnu solidarnost, pa i zajedničku misiju (Fleck 1981, 38-44, 98-115, Milosavljević 2013). Naprotiv, Korošec, Benac i potonji bračni par Garašanin (nazovimo ih "predratna generacija") uspostavili su, neposredno posle Drugog svetskog rata, svoj prepoznatljiv kolektiv mišljenja koji je nastao baš kao posledica otpora Vasićevim idejama, što je kulminiralo u njihovoj zajedničkoj kritici "jonske kolonije" (Korošec *et al.* 1951). Tek su Vasićevi posleratni studenti ("posleratna generacija"), u poznoj fazi njegove univerzitetske karijere formirali sa svojim profesorom neku vrstu kolektiva mišljenja, ali reklo bi se da Vasićev autoritet ni u njoj nije bio epistemski, već pre legitimni i izvršni. Problem je ponovo bio u transferu znanja i Vasićevim bizarnim idejama i interpretacijama. Ni njemu odani studenti kao Dragoslav Srejšević ili Aleksandrina Cermanović, uprkos svojim prvim radovima u kojim je jasan Vasićev uticaj (Srejšević 1955, Милошевић и Цермановић 1954), nisu mogli da podrže i nastave ideju o "jonskoj koloniji" i egejskom kontinuitetu u Podunavlju (Палавестра 2011b, 583-584).² Tako su obe generacije, i ona "predratna" koja se sukobila s Vasićem i "posleratna" koja mu je bila odana, bile suštinski onemogućene da, kroz transfer znanja i usvajanje njegovih ideja, prihvate Vasićev autoritet kao epistemski ili intelektualni, već su morale da potraže alternativno rešenje. Čak je i "predratnoj" generaciji bilo u interesu da im profesor bude autoritet, ma koliko se s njim nisu slagali (Babić i Tomović 1996, 17-20, 104-106). Što se tiče "posleratne" ona je svoj kolektiv mišljenja upravo izgradila na harizmatičnoj ličnosti Miloja Vasića, uzdižući ga do mitskog oca i osnivača discipline, **uprkos** njegovim arheološkim interpretacijama, što je čest mehanizam u dogmatskim kolektivima mišljenja (Fleck 1981, 98-115).

U oba slučaja – i kod "predratne" i kod "posleratne" generacije – moralo je doći do svesnog potiskivanja i namernog društvenog zaboravljanja Vasićevih interpretacija, kao i njegovih brojnih objavljenih radova. Karl Manhajm, koji se bavio sociologijom znanja, ističe da do društvenog zaboravljanja određenih

² Samo je Vasićev asistent Branko Gavela, u svojoj doktorskoj tezi o Židovaru – čiji je mentor bio Vasić – prihvatio jednu neobičnu varijantu Vasićeve "kratke" hronologije praistorije Podunavlja, gde od početka I milenijuma pre naše ere paralelno teku neolit, eneolit i bronzano doba (Gavela 1952, 59-60).

ideja dolazi kada je onemogućen međugeneracijski "kontakt iznova", odnosno fleksibilni transfer znanja, pri čemu prošlost ne nestaje, već postaje samo implicitno, odnosno virtuelno prisutna (Manhajm 2009, 354-357). Takvo društveno zaboravljanje, stoga, zadesilo je i Vasićeve radove, koji se u srpskoj arheologiji rutinski glorifikuju i ritualno časte epitetima "veliki", "kapitalni", itd. ali se zapravo ne čitaju, odnosno na njih se direktno ne referiše. Izvorište Vasićevog autoriteta (koji je prema tome legitimni, a ne epistemski), moralo se potražiti drugde, u njegovom **obrazovanju** (prvi pravi arheolog), **poziciji** (univerzitetski profesor i direktor Narodnog muzeja), ali i velikom arheološkom **otkriću, terenu i iskopavanju** (Vinča koju je kopao "po najsavremenijim tadašnjim standardima"). Naravno, i u otkrivenom **arheološkom materijalu** koji je shvaćen kao statično blago i trajna riznica gotovih podataka. Upravo su **otkriće, teren i materijal** postali noseći stubovi konstruisanog praotadžkog autoriteta Miloja Vasića u srpskoj arheologiji. Štaviše, ta moćna trijada je docnije postala osnov za uspostavljanje i reprodukciju novih autoriteta u srpskoj arheološkoj zajednici.

Nesklad lika i dela

Miloje M. Vasić me je zainteresovao još od prvih dana studija, kada je njegov nekadašnji asistent, a potom moj profesor Branko Gavela prepričavao studentima anegdote o svom čuvenom prethodniku. Tada sam prvi put čuo za "jonsku koloniju", pošto u knjigama koje sam čitao i u predavanjima drugih profesora o tome nije bilo pomena. Zapitajmo se, stoga, odakle **stvarno** potiču naša znanja o Miloju M. Vasiću i njegovom delu?

Kada sam docnije počeo detaljnije da čitam Vasića, začudila me je upadljiva pukotina i nesklad između njegovog dela i konstruisanog lika "oca osnivača" koji je prezentovan javnosti. U nekoliko objavljenih radova proteklih godina pokušao sam da pokažem da su neka od "poštovanih opštih mesta" o Vasiću – koja smo svi neupitno prihvatili – pogrešna (Palavestra 2000; 2005; 2011a; 2011b, Palavestra 2012). Tako sam utvrdio da Vasić nije smatrao Vinču neolitskim lokalitetom, već da je – čak i pre nego što je počeo da je iskopava 1908. – verovao da je ona, ali i čitava praistorija Podunavlja, samo emanacija bronzanog doba Egeje (Palavestra 2012). Docnije je on svoju hronologiju Vinče snižavao, ali nije menjao osnovnu interpretaciju o egejskim odnosno grčkim uticajima i kolonistima u Podunavlju. Čitavo Vasićevo obimno delo (s izuzetkom njegovih radova o srednjovekovnim crkvama i likovnih kritika) predstavlja koherentnu celinu, kroz koju se, barem od 1906. vrlo dosledno provlači ideja o neposrednim grčkim uticajima, koji bi bili posledica fizičkog prisustva egejskih i jonskih kolonista u srpskom Podunavlju u bronzano i gvozdeno doba (Бабић 2008, 128-132). U krupnom planu ove paradigme je, bez

sumnje, njegova interpretacija Vinče, sa određenim izmenama hronologije i uz širok korpus drugih radova posvećenih fenomenima vezanim za ovaj lokalitet.

Egejska nit se, međutim, provlači i kroz druge Vasićeve radove, posvećene dugom kontinuitetu grčkih kulturnih oblika i običaja, koji su po njemu prisutni u Podunavlju od iskona pa sve do modernog doba (Палавестра 2011b). Posebno je važna Vasićeva studija *Žuto Brdo* (Васић 1907, 1912, 1914), koja je u "Vinčinoj" senci, ostala prilično zanemarena, a koja je neodvojivi deo njegovog sagledavanja hronologije i kulture u Podunavlju od XVI veka pre naše ere, pa do rimskih osvajanja. U *Žutom Brdu* je on opisao svoje viđenje hronološkog sleda grčkih uticaja u Podunavlju gvozdenog doba, a tu je najavio – ali i detaljno razradio – gotovo sve teme koje će se docnije pojaviti u *i Preistorijskoj Vinči* (Васић 1932a; 1936a; 1936b; 1936c) i *Jonskoj koloniji Vinči* (Васић 1948). Tako je Miloje Vasić od vinčanskog Belog brda, do golubačkog Žutog brda, istkao vrlo čvrstu i koherentnu tapiseriju arheološkog ispoljavanja kulturnih i hronoloških sledova, kao i odlučujućeg grčkog uticaja na tu kulturnu dinamiku. Decenijama je Vasić marljivo gradio jedan složen sistem arheološke interpretacije, sistem energične subjektivne volje u kojem nije nedostajala elegantna filhelenska erudicija, uzglobljenost, prožimanje i međuzavisnost elemenata, pa čak i neka naopaka koherentnost i unutrašnja logika. Sistem koji je on godinama doradivao, utvrđivao, menjao, prilagođavao i gladio; jedan razuden i bogat arheološki reljef, čiji je integralni – mada napadno upadljiv vrh – bila ideja o jonskoj koloniji Vinči iz VI veka pre n. e. Jedan sistem kojeg se punih pedeset godina nije odricao, već ga je brižljivo i tvrdoglavo, roditeljski, negovao uprkos čitavom svetu. Jedan, danas to svi znamo, iz osnova pogrešan sistem! Ali, da li je to dovoljan razlog da se o njemu ne govori? Da se Vasićevo izvorno delo prećutkuje – ili još gore – krivotvori (makar iz "najbolje namere", cehovske solidarnosti, "najboljih tradicija" i "reda"), a da se umesto pravog Miloja Vasića, koji izrasta iz svog dela, javnosti podmeće jedan mitski, lažni Vasić, prazni, bronzani kip koji na svaki udar šuplje odzvanja? Mislim da nije, i da je Miloje M. Vasić zaslužio da se njegovim delom ozbiljno pozabavimo, makar se s njim ne slagali – kao što se danas ne možemo složiti ni s Ptolemejevim geocentričnim sistemom. Međutim ovoga puta neću pisati o Vasićevom delu, već o tome kako je ono bilo prećutkivano, pa na izvestan način i falsifikovano u srpskoj arheologiji.

Šta bi o Vasiću mogao da sazna jedan apotekar iz Uba?

Počnimo od jednog nespornog, naučno-popularnog dela, iz pera naših najeminentnijih arheologa. U pitanju je vodič *Vinča. Centar neolitske kulture u Podunavlju*, Nikole Tasića, Dragoslava Srejovića i Bratislava Stojanovića

(Tasić *et al.* 1990). Iz njega će zainteresovana publika saznati mnogo toga korisnog o Vinči i neolitu, ali neće ništa o Vasićevoj zabludi. Možda toj priči zaista nije mesto u kratkom vodiču, ali javnost na taj način stiče iskrivljenu sliku. Recimo:

"Prvo arheološko iskopavanje u Vinči započeo je Miloje M. Vasić 1908. godine na prostoru od približno 400 m². Sa manjim prekidima, ti radovi su trajali sve do početka Prvog svetskog rata. Radovi su obnovljeni tek 1924. godine, ali nakratko. (...) Uz povoljne preporuke koje su pružala dotadašnja istraživanja u Vinči i uz pomoć engleskih prijatelja, dobijena su značajna finansijska sredstva, kojima su omogućena istraživanja na velikoj površini. Vinča se tako između 1929. i 1931. godine našla u žiži interesovanja arheološke nauke i postala nalazište čuveno u celom naučnom svetu. (...) Sa četiri toma monografije *Preistorijska Vinča* (Beograd 1932, 1936) i sa četrdesetak bibliografskih jedinica iz pera M. Vasića, završena je druga faza istraživanja Vinče. (...) Vinča je najveće i najcelovitije istraženo neolitsko naselje u Evropi. Na ovom mestu, gde se preko doline Bolečice i Dunava razigrani reljef Šumadije susreće sa banatskom ravnicom, nalazila se između 4500. i 3500. g. pre n. e. metropola jedne sadržajima prebogate kulture. Stoga je Vinča pojam kojim se danas obeležava zenit neolitske kulture u Evropi" (Tasić *et al.* 1990).

Šta bi iz ovog mogao da zaključiti, recimo, jedan (imaginarni) apotekar iz Uba, koji je – iskreno željan kulture i nauke – s decom posetio Vinču, kupio i pročitao vodič? Zaključio bi da je doajen naše nauke Miloje Vasić otkrio veliku **neolitsku** metropolu, da ju je marljivo istraživao i objavio i da je ona najveće i najcelovitije istraženo neolitsko naselje u Evropi, te da je neolitska Vinča, zahvaljujući Vasiću, ključni lokalitet na neolitskoj karti jugoistočne Evrope. Sve ovo nije netačno, autori nisu ništa slagali. Međutim, stvorili su jedan privid. Jednu ispeglanu, poželjnu istinu u kojoj nema pomena o Vasićevoj interpretaciji, koja je **njemu** bila ključna i kojoj je podredio poluvekovno istraživanje Vinče. Javnosti je ponuđena slika u kojoj se, kao u većoj cenzorskoj fotomontaži, izbacuju neprilični delovi, a spajaju i šminkaju prihvatljivi. Autori (zapravo Srejović, čiji je stil prepoznatljiv) koketiraju s Vasićevim idejama, recimo s cinabaritom iz Šuplje stene, ili s egejskim importima, ali te ideje preoblače u prihvatljivije, neolitsko, ruho. Šta li bi Vasić na to rekao? To, zapravo, i nije pravo pitanje. Pravo pitanje je zašto se namerno stvara privid o jednom idiličnom, ali hrabrom i epskom istraživanju neolitske Vinče koje je harmonično uklopljeno u evropsku arheologiju? Zašto se stvara jedan himerični, nepostojeći, Vasić? Kome on treba?

Neko se može zapitati da li zaista treba opterećivati širu javnost iznošenjem arheološkog "prljavog veša" na videlo? Zašto bi naš izmišljeni apotekar iz Uba morao da zna sve (mračne) tajne srpske arheologije? Ključni problem je, međutim, da li Vasićevu interpretaciju Vinče i čitave praistorije srpskog Podunavlja, koju je on gradio decenijama, smemo tretirati kao neku sramotnu

porodičnu tajnu srpske arheologije, o kojoj se u javnosti i pred decom ne govori? Ili je treba prihvatiti kao jedan integrisan (mada pogrešan) sistem arheološke interpretacije, koji ima svoje mesto u istoriji srpske arheologije?

Vodič o Vinči je ipak naučno-popularno delo. Možda je u naučnim publikacijama drugačije? Tu bi trebalo da se kritički pretresaju sve relevantne ideje bez cenzurisanja i stvaranja privida. Da li je tako?

Preventivna odbrana

Kritička analiza čitavog Vasićevog interpretativnog sazvežđa, u kome je najsjajnija zvezda "jonska kolonija Vinča", svodila se pre Drugog svetskog rata na retke pokušaje ispravljanja njegove hronologije i prepoznavanja neolita u Podunavlju (Fewkes 1936, Grbić 1933-1934, Holste 1939). Milutin Garašanin je, u jednom od malobrojnih radova posvećenih Vasićevoj interpretaciji hronologiji Vinče (1984), napisao:

"Za žaljenje je što u naučnom svetu ta gledišta nisu na vreme izazvala odgovarajuću kritiku, već se preko njih prelazilo bilo iz nedovoljne obaveštenosti o Vasićevim radovima (monografija Vinče objavljena je bez rezimea na stranom jeziku), ili iz poštovanja prema njegovom ugledu. Izuzimajući M. Grbića (Grbić M., 1933-1934) i V. Fjuksa (Fewkes V. J., 1936), niko u to vreme nije Vasićeve stavove podvrgnuo ozbiljnoj kritici. To je učinjeno tek mnogo kasnije, posle Drugog svetskog rata (Garašanin M., 1949; Korosec et. al. 1951), kada je nova generacija jugoslovenskih arheologa argumentovano ukazala na neodrživost tih stavova koji su danas potpuno odbačeni" (Гарашанин 1984, 8).

Sam Miloje Vasić učinio je mnogo da sebe i svoje delo unapred odbrani moćnom fortifikacijom. U *Žutom Brdu* piše:

"U koliko nam je poznato, do sada se niko nije izjasnio protiv ovakvog našeg datiranja žutobrdskih nalazaka; ali oslanjajući se na iskustvo, očekujemo da će se pokušati, da se obori to naše datiranje, jer od njegovog opstanka zavisi opstanak mnogih lepih teorija, mnogih prijatnih iluzija, koje su konstruisali i kojima su se naslađivali mnogi t. zv. preistoričari i paleoetnolozi. Iluzija je prijatna čak i kad je štetna; te s toga i očekujemo, da će naše datiranje naići na jako negodovanje u svih, kojima se to prijatno zadovoljstvo uskraćuje. Nu, mi ne smemo očekivati da najpre budemo napadnuti, pa da se tek onda branimo. Mi smo namerni naše pozicije za vremena još bolje utvrditi, pojačati i obezbediti, kako bi neprijateljski napadi ostali bezopasni. Otuda potiču u prvom redu naša dalja proučavanja..." (Васић 1912, 17)

Vasić je izuzetno oštro i polemički odgovarao na "neprijateljske napade", opravdane i neopravdane kritike (vidimo, ponekad čak i unapred), recimo na neutemeljene i proizvoljne sumnje Čire Truhelke u pogledu autentičnosti žutobrdskih

nalaza (Vasić 1906b, 19, napomena 65), na opravdane zamerke Osvalda Menghina (O. Menghin) koje su se ticale hronologije Gradca (Vasić 1911, Menghin 1913, Vasić 1914, 60, 61, napomena 231) ili na Fjuksovu hronologiju Vinče (Vasić 1936c, IV-V), a nije se libio ni da sam veoma oštro kritikuje druge. Gotovo je zaboravljena Vasićeva polemika s kraja XIX i početka XX veka s Nikolom Vulićem koja je rezultirala Vulićevom konstatacijom da bi po Vasićevoj logici "Grci morali znati i za Ameriku" (Вулић 1897: 375), kao i dalekosežno štetnom Vulićevom odlukom iz 1903. da s Vasićem nikada više ne polemiše:

"Na završetku trebalo bi da izvedem iz ovoga što sam izneo jedan zaključak; ali on bi morao biti tako oštar da ja nemam srca da to učinim. Uostalom, ja sam donekle već i izrekom okarakterisao V-a kao radnika na knjizi, u pređašnjim referatima o njegovim radovima. Ali ne mogu a da ne skrenem pažnju nadležnima na njega. Još izjavljujem da V-u neću više nikad odgovarati" (Вулић 1903, 406).

I doista, iako Vulić i Grbić 1937. u ediciji *Corpus vasorum antiquorum* svrstavaju vinčansku keramiku u neolitsku (Grbić i Vulić 1937, 3-5), tek 1940. Vulić, u jednom naizgled šaljivom pasusu kritikuje Vasićevu interpretaciju Vinče:

"Posle rata slavu je stekla Vinča, koju je godinama raskopavao prof. M. Vasić. Vinča, to je bogatstvo, to je raznovrsnost (...) Samo jedno malo 'ali'. Uvrstili smo Vinču u neolit. Tako čini ceo svet. Samo osnivač preistorije u Srbiji ima drugo mišljenje: Vinča je bila grčka kolonija, osnovana oko 600 g. pre Hrista. Jesmo li ovde na čvrstom tlu nauke ili smo zašli u regione fantazije? Svakako, mi želimo našem naučniku da pobeđi 'sopernike'. Broj ne znači ništa. Zevs je bio jači od svih ostalih bogova i boginja zajedno. Kad bi on uhvatio za jedan kraj zlatno uže, a oni za drugi, sve bi ih povukao k sebi" (Вулић 1941, 215).

Duhovito, pa i otrovno, ali koje "sopernike" bi to Vasić nadvukao? U Srbiji ih takoreći nije bilo, a van Srbije se malo ko više osvrtao na to što piše Vasić o Vinči. Vulić je ćutao gotovo četrdeset godina, od 1903. do 1941, a i tada je Vasiću posvetio samo dve ironične rečenice. Miodrag Grbić je u *Starinaru* napisao argumentovanu i vrlo temeljnu kritiku prvog toma Vasićeve *Preistoriske Vinče (Industrija cinabarita i kosmetika u Vinči)* (Grbić 1933-1934). Grbić otvoreno piše da je Vasićev osnovni interpretativni metod zasnovan na stilskim analogijama **svih** vinčanskih fenomena s onima iz Egeje i Grčke iz osnovne pogrešan, te kako Vasić previđa da "preistorijska nauka za apsolutnu hronologiju traži direktan import iz zemalja gde su ovi istorijski i vremenski tačno određeni". Grbić zaključuje:

"Vinča ne pripada metalnom dobu (...) Vinča je neolitska (...) Zato piščevo isključivo vezivanje Vinče za Egeju nije opravdano. Vinča po svojoj kulturnoj sadržini pripada podjednako podunavskom i egejskom neolitu" (Grbić 1933-1934, 325-326).

Potom je i on začutao. Ostali tomovi Vinče, kao i teza o jonskoj koloniji, ostali su bez ozbiljne kritike sve do 1951.

Grbićevo ukazivanje na Vasićev, dosledno primenjivan, problematičan i pogrešan interpretativni **metod** veoma je značajno pošto se to pitanje retko postavljalo, čak i u kritici Vasićevog rada. Retke inostrane kritike više su bile usmerene na reviziju hronologije Vinče, nego na sam njegove metod i argumentaciju. Vulić je, međutim veoma rano, još 1897. i 1902, ukazivao na problematičnu Vasićevu interpretativnu metodologiju kritikujući njegove: "protivrečnosti, rdave hipoteze, neopravdane zaključke i nedokazive tvrdnje" (Вулић 1897, 371; 1902, 62, 69).

Bilo je, doduše, i pohvala. Milan Budimir je u *Srpskom književnom glasniku* 1936. napisao hvalospesni prikaz *Preistoriske Vinče*. Budimir je oduševljen "senzacionalnim otkrićima" o grčkim kolonistima na Dunavu, nadomak Beograda, te nadovezujući se na Vasića, raspravlja o svojim omiljenim temama: paleobalkanskim narodima, Siginima, Pelastima, Hiperborejcima i Hipernotijcima, hoplitima i varvarima... (Kuzmanović 2012, 620-621, Mihajlović 2013). Budimir zaključuje da su te nove naučne perspektive otkrivene zahvaljujući "trezvenoj upornosti i zdravoj intuitivnosti" Miloja Vasića, te pobedom nad predrasudama koju je on "izvojštio svojom Vinčom" (Будимир 1936, 58).

Kritika "jonske kolonije"

Posle Drugog svetskog rata, polovinom XX veka, Vasićev metod interpretacije i njegova hronologija Vinče doživeli su ozbiljnu kritiku u radovima "predratne generacije" njegovih studenta, odnosno novog "kolektiva mišljenja", što je dovelo do značajne promene paradigme, prepoznavanja važnosti balkanskog neolita i uspostavljanja dominacije kulturno-istorijskog metoda u srpskoj praiistorijskoj arheologiji. Sasvim otvorenu, iscrpnu, oštru i argumentovanu kritiku, Vasiću su, naime, uputili Josip Korošec, Alojz Benac, Milutin i Draga Garašanin 1951, člankom "Oko 'problematike' Vinče", objavljenom u *Glasniku Zemaljskog muzejam u Sarajevu* (Korošec *et al.* 1951). U kritici upravo polaze od Vasićevog metoda rada, da bi se potom posvetili specifičnim problemima "industrije cinabarita i kosmetike u Vinči", naselju i stanu, keramici, plastici i grobovima. O Vasićevom metodu pišu:

"Da bi dokazao svoju unapred stvorenu pretpostavku, prof. Vasić je morao nepravilno tumačiti i objašnjavati arheološka fakta. Iz toga proizilaze i veoma krupne greške u pogledu primene arheološkog metoda i u načinu publikovanja. Tako prof. Vasić **nije objavio mnoge i mnoge podatke koji mu nisu bili važni ili su stajali u suviše očiglednoj opreci s njegovim gledištem**. (...) Arheološki metod je u delima prof. Vasića primenjen na neispravan način kada se on kao elementom za datiranje služi izvesnim pojavama karakterističnim

u raznim epohama i kulturama, ističući samo one pojave ove vrste koje odgovaraju njegovim težnjama u pogledu datiranja objekata o kojima je reč. Takav metod predstavlja prećutkivanje onih činjenica, koje ne idu u prilog autorovim gledištima. Takav metod nije uobičajen u radu na polju arheologije" (Korošec *et al.* 1951, 13, 20, naglasio A. P.)

Oni svoj obiman rad završavaju rečima:

"Nažalost, put kojim je prof. Vasić pošao pri objavljivanju i tumačenju svojih rezultata nije pravilan put, jer je autor potpuno zanemario osnovne principe kako istorijskog, tako i arheološkog metoda. Stoga su i ovakva tumačenja neprihvatljiva. **Mi moramo biti zahvalni na značajnom materijalu, koji je stavio na raspoloženje nauci.** Ali u pravcu rešavanja važne problematike našeg neolita dela profesora Vasića unela su u našu nauku samo pometnju. U tome smislu potrebno je početi sve iznova" (Korošec *et al.* 1951, 30, naglasio A. P.)

Zanimljivo je da se u ovoj oštroj i opravdanoj kritici krije i čamac za spavanje Vasićevog ugleda i veličine, kojim su docnije zaplovili njegovi poklonici, ali i kritičari, kako bi stvorili jednu himeričnu i lažnu sliku Miloja M. Vasića. Naime: iskopao je **materijal**, ali je Vinču pogrešno datirao.

Međutim, osim navedenog grupnog članka iz *Glasnika Zemaljskog muzeja* druge kritike (uglavnom iz pera M. Garašanina) bile su manje više implicitne, a ubrzo se u srpskoj arheologiji prešlo na potpuno prećutkivanje i zataškavanje Vasićevih stavova, što je konačno dovelo do iskrivljene slike o njegovom delu. Između navedenog članka iz 1951, i Garašaniinovog kraćeg osvrtu iz 1984. (Гарашанин 1984), te Sreјовићevog rada o Vasiću iz iste godine (Срејовић 1984a), u srpskoj arheologiji gotovo da nema traga o Vasićevim stavovima, niti o tome šta je on zaista pisao.

U samoj Garašaniinovoј doktorskoј tezi o hronologiji Vinčanske grupe iz 1951. (Garašaniin 1951), koja je uz Miloјčićevu hronologiju mlađeg kamenog doba (Miloјčić 1949), označila prelom u definisanju i datiranju vinčanske kulture, retki su primeri eksplicitnog ukazivanja na Vasićevu "jonsku koloniju" i njegovu interpretaciju Vinče. Garašaniin doduše piše:

"Teorija prof. Vasića zaslužnog istraživača Vinče, koji je ovo nalazište vezao za period od VI veka do početka naše ere, umnogome je doprinela ovakvome stanju stvari.³ U monumentalnoj publikaciji vinčanskog materijala, izvršen je izbor objavljenih predmeta uglavnom tako da oni, po mišljenju autora posluže za ilustraciju i dokaz njegovog stava. Ostavljajući po strani fakat da to ni pod tim uslovima nije uspelo, i da su ove teorije ostale bez odjeka kako u stranoj, tako i domaćoj nauci, moramo istaći da je ovakav način publikovanja u mnogome otežao stvaranje tačnog suda o vinčanskoј grupi" (Garašaniin 1951, 4).

³ Garašaniin ovde misli na nedostatak hronološkog sistema, koji bi vinčansku kulturu uklopio u vremenski odnos sa susednim oblastima.

Zanimljiva je i Garašaninova napomena da su:

"odnosi koji su pre rata vladali između Katedre za arheologiju Beogradskog univerziteta i uprave beogradskog muzeja, učinili (su) da se nije moglo ni pomisliti da drugi beogradski arheolozi, izuzimajući istraživača Vinče, uzmu učešća u sređivanju, obradi i klasifikaciji materijala" (Garašinin 1951, 4).

Garašinin ovde govori o materijalu koji se nalazio u Arheološkoj zbirci Univerziteta, koji je Vasić očigledno smatrao svojim ekskluzivnim blagom, te ga je izložio podjednako selektivno, kao što ga je selektivno i objavio u svojoj četvorotomnoj monografiji. To su važne informacije o prirodi arheoloških podataka o Vinči, koje je Miloje Vasić proizvodio.

Milojčić u svojoj knjizi o hronologiji neolita Srednje i Južne Evrope takođe ne spominje Vasićevu interpretaciju Vinče. Poziva se na publikovan materijal u monografiji *Preistoriska Vinča*, na Vasićeve kote i to je manje više sve (Milojčić 1949, 70-90).

Prećutkivanje iz najbolje namere

U važnom kataloškom zborniku *Neolit centralnog Balkana* (1968), tadašnji direktor Narodnog Muzeja Lazar Trifunović, tradicionalno i kurtoazno u uvodu zaziva oca osnivača srpske praistorijske arheologije: "Neolit centralnog Balkana stara je tema naše nauke, stara koliko i naša arheologija. Nju je zapravo počeo da obrađuje Narodni muzej u Beogradu preko svog direktora dr. Miloja Vasića" (Трифуновић 1968, 5).

Iako se Vasić mnogo spominje u radovima u ovoj knjizi, nigde nije, ni implicitno, pomenuto da je njegova interpretacija Vinče i čitave praistorije Podunavlja, od 1906. pa do 1956. problematična. Blaženka Stalio tako, pokušavajući da pronikne u Vasićeve radove i terenske izveštaje i "žurnale", da bi saznala nešto o "stanu i naselju u Vinči", otvoreno ukazuje na manjkavost dokumentacije, ali preuzima Vasićeve termine i prevodi ih na jezik interpretacije neolita ("kuća s mangalom", Megaron, itd.) (Сталио 1968, 84, 85, 91). Slično čine i Jovan Glišić i Borislav Jovanović (Глишић 1968, Јовановић 1968). Čak ni Milutin Garašinin, koji piše o periodizaciji neolita centralnog Balkana uopšte ne spominje Vasićevu hronologiju, već počinje s Grbićem, Milojčićem, Holsteom (F. Holste) i Korošcem, kao i sa svojom hronologijom, napominjući da su se neki od navedenih autora usmeravali na tipologiju, a drugi (kao on sam) na Vasićeve dubinske kote. Tek u jednoj fusnoti (br. 74), prilično skriveno upućuje: "za ranije pokušaje (hronologije vinčanske grupe pre Holstea), posebno Menghin-a, Childe-a i drugih up. M. Garašinin, Hronologija Vinčanske grupe, 8 i d.". Ali ni tu ne spominje Vasićevu interpretaciju Vinče i praistorije Podunavlja (Гарашинин 1968, 311, 330).

Neko ko bi bez prethodnih predznanja čitao veliku Garašaninovu sintezu *Praistorija na tlu SR Srbije* iz 1973. saznao bi da je Miloje Vasić savesno i predano godinama iskopavao Vinču "prema principima moderne arheologije", da je prve rezultate objavio još 1910, a da je publikovao materijal u monumentalnom delu *Preistoriska Vinča I-IV* (1932-1936), te da je tako "pružio bazu za izradu hronološkog sistema vinčanske grupe i za njeno dalje proučavanje". Potom Garašanin detaljno navodi različite hronološke podele (ali ne i Vasićevu), kao i opis vinčanske neolitske kulture: naselje i stan, inventar, hronologija, varijante itd. (Гарашанин 1973 (I), 65, 66; 65-139). No ono što čitalac ne bi saznao je da je Miloje Vasić Vinču smatrao egejskom kolonijom, isprva iz bronzanog doba, a potom samo arhajskom.

Slično je i u velikoj ediciji *Praistorija jugoslavenskih zemalja*. U poglavlju o istorijatu istraživanja neolita (koje skupa potpisuju A. Benac, M. Garašanin i D. Srejić) navode se Vasićeva istraživanja Vinče zbog kojih "će Vinča postati jedno od najznačajnijih neolitskih lokaliteta u Evropi zbog svoje izuzetne stratigrafije" (Benac *et al.* 1979, 13). Takođe ćemo tu pročitati da su "rezultati publikovani u četiri toma i da je formirana dobro poznata Univerzitetska zbirka, što je najznačajniji rezultat istraživanja **neolitskog** doba između dva rata" (Benac *et al.* 1979, 13, naglasio A. P.). U velikom poglavlju o Vinčanskoj kulturi Garašanin ponavlja da je Vasić svoja iskopavanja vršio "za ono vreme po najsavršenijim metodama i sredstvima, uz pažljivo praćenje stratigrafije – beleženjem dubinskih kota na svim otkopanim objektima i delimičnim izdvajanjem zatvorenih celina". Potom veli:

"Tako je bez obzira na **poslednju neprihvatljivu interpretaciju** vinčanskih nalaza koju je u **završnoj publikaciji** dao autor istraživanja M. M. Vasić, bilo moguće kontrolisati rezultate istraživanja i izvršiti vrednovanje prikupljene građe" (Garašanin 1979, 144, naglasio A. P.)

Dakle, sporna i neprihvatljiva je samo poslednja Vasićeva interpretacija vinčanskih nalaza, koja se čak i ne obrazlaže. Ukoliko se mora spomenuti da je Vasić napravio neku grešku, ona je u njegovoj **poslednjoj** interpretaciji Vinče. Ali je iskopavanje sprovedeno uzorno po najvišim standardima onog vremena), a materijal je publikovan.

Da li su ti podaci o Vasićevoj interpretaciji Vinče važni? Milutin Garašanin je očigledno smatrao da nisu, ili makar da nisu prikladni za jednu arheološku sintezu o praistoriji Srbije (ili u drugom slučaju Jugoslavije). Za razliku od mnogih drugih u srpskoj arheologiji on je pravo na takvo mišljenje (koje smatram pogrešnim) izborio još za Vasićevog života, između ostalog i navedenim grupnim radom u kojem je oštro kritikovao tezu o jonskoj koloniji Vinči (Korošec *et al.* 1951). Verovatno je smatrao da bi bilo neukusno i neviteški da u svakoj prilici insistira i ističe greške svog pokojnog profesora, zablude na

koje je vrlo jasno i eksplicitno ukazao u trenutku kada je to bilo mnogo nelagodnije i rizičnije. Naime, tada su Milutin Garašanin, kao i njegova supruga Draga Garašanin (koautorka kritičkog članka o Jonskoj koloniji), zbog svojih stavova morali doktorske teze o neolitu da brane u Ljubljani (Babić i Tomović 1996, 19–20, Babić 2002, Novaković 2011, 390, 391, napomena 93, 396).

Kako se na Vasićev vinčanski opus, recimo, gleda u sintezi o praistoriji Dragoslava Srejevića objavljenoj u *Istoriji srpskog naroda* (1981)? Vasićeva interpretacija se uopšte ne pominje (Срејовић 1981). Istine radi, treba reći da je ovo delo koncipirano tako da se izostave istorijati istraživanja, kao i različita naučna gledišta. U predavanju, a potom knjizi *Velika arheološka nalazišta u Srbiji* (1974), međutim, Dragoslav Srejević široj javnosti saopštava da je Vinča naš dvostruki ponos, kulturni i naučni (zbog arheologije i nuklearnog instituta) i da je to "metropola jedne od najblistavijih kultura evropske praistorije (...) koju je između 1908. i 1934. **uzorno istražio** Miloje M. Vasić, profesor beogradskog univerziteta". Ništa više, osim što na jednom mestu spominje i grupu kolonista (doduše neolitskih) (Срејовић 1974, 7, 9, naglasio A. P.).

Čak ni u tematskoj, jubilarnoj *Spomenici* posvećenoj stogodišnjici Srpskog arheološkog društva, koja je zapravo svojevrsna istorija srpske arheologije (1983), nema pomena o Vasićevoj interpretaciji Vinče i praistorije Podunavlja. Iz ove publikacije saznajemo da je Vasić sistematski iskopavao Vinču (Гарашанин 1983, 14), ali i da je bio prvi srpski stručnjak-arheolog na evropskom nivou, da je predavao praistorijski i klasični period Egeje i naših oblasti, smatrajući da je klasična arheologija osnova čitave arheologije, da je Čajld koristio rezultate istraživanja Vinče za svoje knjige, te da se Vasić od 1929. posvetio samo Vinči i osnovao Arheološku zbirku (Срејовић 1983, 19-21). Srejević ovde detaljno piše o Vasićevom životu i radu ističući da njegovi radovi imaju stalnu vrednost

"jer su njima ne samo postavljeni temelji moderne arheološke nauke u Srbiji već oni sadrže rezultate koji do danas (1983) nisu prevaziđeni. (...) Posmatran u celini rad M. Vasića ne imponuje samo svojim obimom (...) već pre svega izrazitom smelošću i uvek prisutnom originalnošću koja Vasića uključuje među najznačajnije predstavnike naših humanističkih nauka" (Срејовић 1983, 22-23).

Ni reći o Vasićevoj interpretaciji! U *Spomenici* ćemo pronaći i već citiranu konstataciju Mirjane Čorović-Ljubinković da je Vasić bio "prvi pravi arheolog u Srbiji":

"Za razliku od Vulića i Petkovića, kao praistoričar on je bio upoznat sa svim savremenim dostignućima u metodologiji arheoloških iskopavanja, sa preciznim vođenjem računa o uslovima *svih* nalaza" (Ђоровић-Љубинковић 1983, 29).

Đurđe Bošković piše da je Vasić "utvrdio vrednosti (Vinče) i njenu bogatu stratigrafiju koja još i danas služi kao stožerna hronološka skala za određivanje međusobnih vremenskih odnosa brojnih praistorijskih lokaliteta rasutih širom Balkana, pa delom i jugoistočne Evrope" (Bošković 1983, 47). Branko Gavella ističe da je Miloje Vasić tvorac termina "beogradska arheološka škola", koji je navodno potom opšteprihvao (Gavella 1983, 77-78),⁴ a Gordana Marjanović-Vujović nalazi reči opravdanja da su "obim i značaj rezultata pri otkrivanju praistorijske Vinče u prebogatim horizontima 10,5 metra visokog kulturnog sloja, odvratili pažnju M. Vasića od starosrpske nekropole u Vinči" (Marjanović-Vujović 1983, 84). Gotovo da je zadržavajuće kolika je retorička ekvilibristika bila potrebna da se u 94 strane istorije Srpskog arheološkog društva, odnosno srpske arheologije, uz gustu i razbokorenu elaboraciju Vasićeve veličine, njegovog značaja i ogromnog doprinosa, u potpunosti izbegne njegova interpretacija Vinče i praistorije. Teško da bi se našao ubedljiviji dokaz, od ove *Spomenice*, da je Vasićevo izvorno delo zapravo prećutano i kivotvoreno, ali ne treba, ni u kom slučaju, dovoditi u pitanje dobre namere autora koji su skrivali Vasićeve izvorna tumačenja.

Prava se muka ne da sakriti

Tek 1984. u srpskoj arheologiji se ponovo spominju Vasićeve **interpretacije** Vinče i praistorije srpskog Podunavlja. U jubilarnom broju *Starinara* za 1984, posvećenom stogodišnjici izlaza ovog časopisa, Dragoslav Srejić piše rad "Miloje M. Vasić tvorac srpske arheološke nauke" (Srejić 1984a). Već se u naslovu potcrtava Vasićev osnivački značaj, a u radu Srejić otvoreno prilazi i problemu Vasićevog dela i njegove interpretacije. Veoma je zanimljiva Srejićeva analiza promene Vasićevog lika na fotografijama, koja se po njemu poklapa s Vasićevim ideološkim i političkim razočaranjima, ali i promenama arheološke paradigme:

"U zemlju se vratio iste (1899.) godine kao samopouzdan čovek koji je, kako to pokazuje jedna Vasićeva fotografija iz tog vremena, plenio plemenitom pojavom i blagim, umnim pogledom. Takvog saradnika imao je pokraj sebe Valtrović verovatno sve do smrti 1915. godine. Već na fotografijama iz ranih dvadesetih godina Vasićev lik se menja, ali sigurno ne samo zbog starenja već i zbog unutrašnjih preživljavanja koja su učinila da sa njegovog lica otpočne da zrači nervozna, pojačana energičnost i pritajena tuga. Na sačuvanim Vasićevim snimcima iz tridesetih godina ova energič-

⁴ Gavella piše da mu je Vasić 1956. usmeno saopštio da bi se mladi koji preuzimaju odgovornost za arheologiju u Srbiji mogli nazvati "Beogradska arheološka škola". Iako termin nije široko prihvaćen, on svedoči o Vasićevoj želji da stvori i definiše određeni "kolektiv mišljenja" (Gavella 1983, 77-78).

nost ustupa mesto gotovo despotskoj strogosti, a tuga – prodornom i hladnom pogledu, tako da je pred nama već lik koji su dobro upamtile poslednje generacije njegovih učenika i koji se nije bitnije izmenio do njegove smrti 1956. godine. Ove promene Vasićevog izgleda podudaraju se, gotovo do tančina, sa promenama koje se zapažaju u njegovom stvaralaštvu, a delom i sa redosledom istorijskih događaja, sudbonosnih za Srbiju, čiji je učesnik i svedok bio" (Срејовић 1984а, 25-26).

U Sreјovićevom radu osnovne su dve teze. Prva je da je Vasić bio preteča, ili barem rani eksponent, dve (od ukupno tri) važne interpretativne paradigme o poreklu neolita u Jugoistočnoj Evropi. Jedna on njih je teorija "Ex oriente lux":

"koju je o Vinči i neolitskoj kulturi jugoistočne Evrope izložio Vladimir Miloјčić 1949. godine, a koja je u arheološkoj nauci gotovo jednodušno prihvaćena i dalje razvijana do naših dana, u stvari je samo aktuelizirana Vasićeva teza iz 1908. i 1911. godine. To se isto može reći i za dugo podržavane i slavljene difuzionističke teorije Gordona Čajlda i Frica Šahermeјera, kao i većinu još i danas aktuelnih teorija o migracionom poreklu vinčanske kulture" (Срејовић 1984а, 28).

Po Sreјovićevom mišljenju Vasić je navodno bio i preteča druge važne interpretativne paradigme o poreklu neolita – one o autonomnom neolitu u Podunavlju. Ideju o autonomnom nastanku neolita u Podunavlju Sreјović je posebno razrađivao posle otkrića Lepenskog Vira. O netačnosti i tendencioznoj konstrukciji povezivanja Vasićevog dela s idejom autonomnog podunavskog neolita već sam pisao (Palavestra 2012, 662-663). Treću "nordijsku" neolitsku paradigmu, o uticajima sa severa, koju je Vasić ozbiljno razmatrao i koristio 1905/6. u "Trojanskim problemima" Sreјović ne spominje. Nju će, međutim, u svom čitanju Vasićevog dela iste te 1984. istaći Milutin Garašanin (Гарашанин 1984, 8, Palavestra 2012, 662).

Druga Sreјovićeva teza iz ovog jubilarnog članka jeste da je promena Vasićevog načina mišljenja, interpretativne paradigme, njegovog karaktera, raspoloženja, pa konačno i fizičkog izgleda, bila posledica istorijskih okolnosti, lične frustracije i gorkih razočaranja "tvorca srpske arheološke nauke". Naime, Sreјović smatra da se već od samog početka Prvog svetskog rata Vasić definitivno razočarao i raskinuo s "germanskim svetom", da mu je Oktobarska revolucija srušila sve nade u Rusiju i "slovensku zajednicu", a poratna ekonomska i finansijska kriza mu uskratila istraživanje Vinče sve do 1929, što je izazvalo "regresiju" u Vasićevim shvatanjima i izučavanjima od 1918. do 1930, tj. njegovo usmerenje ka nacionalnoj prošlosti (Срејовић 1984а, 28-29).⁵ Konačno, kada Vasić u prvom tomu *Preistoriske Vinče* objavljuje da je ona egejska kolonija, to

⁵ Zanimljivo je da je Sreјović smatrao da je proučavanje nacionalne prošlosti regresija u odnosu na proučavanje praistorije. Nedavno je o slici Vasića kao proučavaoca srednjeg veka pisala Monika Milosavljević (Милосављевић 2013, 206-209).

po Srejoviću: "ne nalazi na odziv u pomodnoj arheologiji tridesetih godina svoj zaokupljenoj teorijama o velikim migracijama". Od Vasića Englezi i "autodidakti koji se slepo drže školskih teorija" navodno traže da "rezultate svojih istraživanja stavi u službu aprioristički postavljenih teorija vodećih engleskih arheologa". Suprotstavljajući se ovom "kolonijalnom sindromu", Vasić, kako veli Srejović "do krajnjih konsekvenci sprovodi svoju osnovnu tezu o zavisnosti kultura u Dunavskoj dolini od onih u Egeji" objašnjavajući Vinču kao jonsku koloniju iz VI veka pre naše ere. Dragoslav Srejović zaključuje da je zbog "jonske kolonije" trpeo i gubio sam Vasić, ali da to njegovo mišljenje nije nanelo veliku štetu srpskoj arheologiji, već da bi "za srpsku arheološku nauku bilo mnogo veće zlo da se Vasić poveo za pomodnim, pseudonaučnim, a često i veoma opasnim idejnim strujama koje su bile vodeće u evropskoj arheologiji tridesetih godina ovog veka". U završnoj rečenici Srejović ističe: Njegovo delo o Vinči i danas (je) najbolji putokaz za rešavanje nekih osnovnih problema praistorije dunavske doline i paradigma za slobodnu naučnu misao i uzorit moralni stav" (Srejović 1984a, 29).

Vredi zadržati se na Srejovićevim konstatacijama i činjenici da on razloge za Vasićevu interpretaciju Vinče, a posebno za "jonsku koloniju", prebacuje s naučnog na psihološki, ali i ideološki teren. Ima dosta osnova za pretpostavku o Vasićevom ličnom razočaranju "germanskim svetom", Rusima pa i finansijskim neprilikama posle I svetskog rata. Vasiću su se, kako i sam piše, izjalovile mnoge nade, pogotovo ona o međunarodnoj saradnji srpskih, ruskih i bugarskih arheologa, objedinjenih pri Ruskom arheološkom institutu u Carigradu, čiji je sekretar Vasić postao 1911. Već su bila planirana i iskopavanja Enosa na ušću Marice, lokaliteta koji topografski predstavlja evropski pandan Troji, što je sigurno podgrejavalo Vasićeva velika očekivanja. Balkanski ratovi i odsustvo saradnje bugarskih kolega zaustavili su ovaj plan. Jesu prve granate sa austrijskih monitora na Dunavu 1914. pale na Narodni muzej i uništile mnoštvo arheoloških nalaza s Vinče (Basić 1932a, VII-IX). Jesu u ratu tragično stradali Vasićevi studenti, a on sam se povlačio preko Albanije (Trgovčević 1986, 79, Basić 1932b, 612). Možemo samo zamisliti koliko je bilo teško, ako ne i nemoguće, u razorenoj poratnoj Srbiji, odnosno Kraljevini Jugoslaviji obezbediti sredstva za nastavak iskopavanja Vinče, mada je 1924. Narodni muzej odobrio 60.000 dinara za tu svrhu (Basić 1932a, IX).⁶ Zbog

⁶ To je okvirno oko 2.100.000 današnjih dinara, ako se kao referentni okvir uzme cena "Politike" (što je metod koji često koriste i ekonomisti). Politika je u junu 1924. koštala 1 dinar, a danas je 35 dinara. Zanimljivo je da Vasić 1927. javno protestuje zbog odluke Ministarstva prosvete da odobrenih 20.000 dinara za istraživanja Stobija, zbog Vizantološkog kongresa održanog te godine u Beogradu, poveća na 50.000. Vasić svoje nezadovoljstvo obrazlaže brigom za nacionalnu arheologiju: "Srpski narod i njegova istorija (će) čekati da se najpre prouče tako mnogobrojni Stobi u našoj zemlji, pa da se tek onda priđe ispitivanju i proučavanju negdašnje naše nacionalne kulture" (Basić 1927, 41).

svih ovih nedaća Vasić je sebe video kao junaka narodne pripovetke "Prava se muka ne da sakriti", kome posle brojnih nepravdi sudbina (Bog) nadoknadi sve muke i koji na kraju zasluženom dođe do blaga (Marić 1956, 404).⁷ Sudbinska ruka koja je ispravila te nepravde, bila je izdašna sponzorska pomoć Čarlsa Hajda (Charles Hyde) koja je Vasiću omogućila nastavak iskopavanja Vinče od 1929. godine (Vasić 1932a, X, Nikolić i Vučković 2008, 51-65).

Iz detaljne Srejševićeve ideološko-psihološke analize uopšte nije jasno kako su ta nesumnjiva lična razočaranja dovela do navodnih drastičnih promena Vasićevih arheoloških paradigmi, odnosno da li je velikih interpretativnih promena uopšte i bilo? Na drugom mestu sam pokazao da je Vasić barem od 1906. smatrao da je praistorija balkanskog Podunavlja samo emanacija bronzanog doba Egeje, te da su jugoistočni uticaji, pa i direktni kolonisti iz egejskog sveta neposredno uticali na kulturu u Podunavlju od sredine II milenijuma pre naše ere (Palavestra 2012, 657-660, 664-670). Uostalom i sam Srejšević tačno kaže da tezom o jonskoj koloniji 1934, Vasić samo **do krajnjih konsekvenci** sprovodi svoju osnovnu tezu o zavisnosti kultura u Dunavskoj dolini od onih u Egeji (Srejšević 1984a, 29).

Uskličnici na Čajldovim marginama

Pogledajmo, dakle, genezu Vasićevih stavova: 1905/6. u *Prilozima ka rešavanju trojanskih problema* on smatra da (srpski) podunavski neolit ima kulturni i hronološki primat nad Srednjom Evropom, a da su migracije arijevske, tračkih naroda išle iz Podunavlja ka jugu, da su se tamo sudarale s "višom orijentalnom kulturom", te da analogne pojave u neolitskim naseljima Podunavlja i naseljima metalnih doba Jugoistoka obeležavaju granicu prostiranja doseljenih severnih plemena, ali i granicu dopiranja orijentalnih kulturnih uticaja s juga (Vasić 1906c, Palavestra 2012). To je pravo značenje one čuvene, toliko puta citirane, rečenice iz *Priloga* o tome da "naša nalazišta" pripadaju oblasti jugoistočne neolitske kulture. Već od 1906, a naročito u radu "South-Eastern Elements" iz 1908. Vasić nedvosmisleno tvrdi da su kulturni uticaji dolazili u Podunavlje iz Egeje, Tračani postaju Prajelini, a neolit u Podunavlju prestaje da spominje, već govori o bronzanom dobu gde svrstava i Vinču koju

⁷ Rastislav Marić u nekrologu piše da je skromnog Miloja Vasića njegov prijatelj, istoričar književnosti Pavle Popović, često poredio s junakom narodne pripovetke "Prava se muka ne da sakriti" (Marić 1956, 404). Vasiću se ovo poređenje očigledno dopalo pa je 8. oktobra 1933. u neobičnom i neobjavljenom spomenaru Eriha Šlomovića "Kolektanea", svojom rukom zapisao sećanje na 1914, austrijske monitore, granate, uništenje arheološke zbirke, a to sećanje je naslovio, ali i zapis završio, rečima: "Prava se muka ne da sakriti".

upravo počinje da iskopava (Vassits 1908, Palavestra 2012). Zato je Vasić i morao da istinsko bronzano (Žuto brdo, Kličevac i "panonsku" keramiku) hronološki spusti i pomeri u gvozdeno doba. Takvo mišljenje ne menja ni kada objavljuje nalaze iz Vinče 1910. i 1911. (Vassits 1910; 1911), kao ni u studiji o Žutom brdu (Васић 1912; 1914), a na istim pozicijama je i 1932, kada štampa prvi tom *Preistoriske Vinče* (Васић 1932a). Gde se tu, u Vasićevoj doslednoj i dugogodišnjoj interpretaciji praistorije Podunavlja, oblikovanoj sudbinskim uticajima iz Egeje, prepoznaje promena stavova, ogorčenje, razočaranje "germanskim svetom", Rusima, ekonomskom krizom?

Na koga je Srejović mislio kada je pisao o "pomodnim, pseudonaučnim, opasnim idejnim strujanjima", od kojih je Miloje Vasić – tezom o jonskoj koloniji – navodno sačuvao srpsku arheologiju? Da li je mislio na nordijsku nemačku školu, čiji je najekstremniji predstavnik bio Gustaf Kosina (Bandović 2012)? Tako je to, kao što ćemo videti, protumačio Milutin Garašanin. Ili je možda Srejović mislio na Gordona Čajlda, čija je teorija o postepenoj neolitizaciji pod uticajem difuzije s Bliskog istoka i Mediterana, bila dominantna arheološka paradigma u evropskoj praistorijskoj arheologiji tridesetih godina XX veka (McNairn 1980)? Dragoslav Srejović je 1984, u nastojanju da odbrani svoju ideju o autonomnom podunavskom neolitu, imao dosta razloga da smatra da je Čajldova ideja, kao i njeni kasniji derivati, opasna. Verovatno baš zbog toga on uporište svojoj tezi traži u Vasićevom praotlačkom autoritetu, iako Vasić, zapravo, **nije** pisao o autonomnom neolitu Podunavlja (Palavestra 2012, 661-663). Miloje Vasić, naprotiv, uopšte nije imao razloga da bude nezadovoljan, niti razočaran Čajldovom knjigom *The Danube in Prehistory* iz 1929. Gordonu Čajldu je Vinča bila jedan od stožernih argumenata za njegovu ideju o postepenoj neolitizaciji Evrope kulturnom difuzijom s jugoistoka. Štaviše, Čajld tu eksplicitno piše da su Vinču osnovali kolonisti iz Egeje, koji su stigli preko donjeg Dunava u potrazi za ribom, a da su potom otkrili ležišta cinabarita u Šupljoj steni na Avali (Childe 1929, 34). Iako Vasić do 1929, u svojim objavljenim radovima to nije tako eksplicitno iskazao, možemo u ovim rečima prepoznati njegov nesumnjiv uticaj, koji i Čajld priznaje u jednoj fusnoti povodom cinabarita (Childe 1929, 31, napomena 8).⁸ Čajld, doduše, za razliku od Vasića, smatra da su Vinča, Tordoš i drugi slični lokaliteti neolitski i da su "neolitsku civilizaciju istočnomediteranskog karaktera, mada donekle degradiranu, u lesne zemlje severne Srbije i Banata postepeno uz Dunav uveli kolonisti s Crnog mora i iz Egeje" (Childe 1929, 67). Imao sam uvid u primerak Čajldovog *Dunava* iz Biblioteke Odeljenja za arheologiju, koji je krcat Vasićevim beleškama. Uz poslednju citiranu konstataciju (kao i na mnogo drugih mesta u knjizi) Vasić beleži: "Vinča!", a u navedenom delu o egejskim kolonistima na strani 34 stoji šest Vasićevih oznaka *Nota bene*, napomena "lo-

⁸ Čajld navodi da je to Vasićevo usmeno saopštenje ("Verbal information").

kalizovanje kolonista", sve praćeno uz, ni manje ni više, nego sedamnaest uskličnika! Ne bi se reklo da je Vasić bio ogorćen Čajldovom interpretacijom Vinče iz 1929, mada se ona nije sasvim slagala s njegovom idejom o Vinči, kao o egejskom bronzanodopskom lokalitetu.

U prvom tomu *Preistoriske Vinče*, objavljenom 1932, Vasić, vezuje Vinču za egejske uticaje i koloniste, datira je između 1580. pre naše ere i 6. godine naše ere i konstatuje u njoj bronzanodopske i gvozdendopske slojeve (Васић 1932a, 97, 137), što je uglavnom u skladu s njegovim mišljenjem još od 1907/8. Od 1929. Čarls Hajd finansira opsežna istraživanja ovog lokaliteta, a videli smo da i 1924, Vasić dobija sredstva koja nisu zanemarljiva. Strana štampa i naučna javnost (poglavito u Engleskoj) s interesovanjem prati Vasićeve iskopavanja. Gordon Čajld posvećuje Vinči ogromnu pažnju u svom delu *The Danube in Prehistory*. Pojavljuju se, doduše, i neka drugačija viđenja vinčanske hronologije od kojih je, uz Grbićev prikaz, jedina ozbiljna i vredna pažnje, bila Fjuksova kritika iz 1935. i 1936. (Fewkes 1935; 1936). Međutim, Vasić menja hronologiju Vinče 1934. (Vasić 1934, Васић 1936a), proglašavajući je za jonsku koloniju iz VI veka pre naše ere. Jasno je da razlozi za ovakvu promenu hronologije 1934. ne mogu biti traumatična iskustva iz I svet-skog rata, zakasnela razočaranja "germanskim svetom" (posle 20 godina!), Okobarskom revolucijom i ekonomskom krizom, kao ni odbijanje "pomodnih, pseudonaučnih i opasnih idejnih strujanja" (Srejić 1984a, 29), odnosno "kontriranje nemačkoj školi" (Cermanović-Kuzmanović 2001). Možda je samo puka koincidencija to da je baš te 1934. Čarls Hajd prestao da finansira istraživanja Vinče i da Vasić posle toga nikada više nije iskopavao ovaj lokalitet (Николић и Вуковић 2008, 60).

Pre bi se moglo reći da je Čajld morao biti razočaran kada se 1932-1936. pojavila Vasićeve *Preistoriska Vinča*. Treba, naime, imati u vidu da je Čajld, kao i drugi evropski arheolozi, imao na raspolaganju samo stare Vasićeve radove iz 1908. (*South-Easteren Elements*) i dva izveštaja s Vinče objavljena u *Praehistorische Zeitschrift*-u 1910, 1911, kao i Vasićeve usmena objašnjenja (Vassits 1908; 1910; 1911, Childe 1929, 31). Tek u drugom, temeljno dorade-nom izdanju *Zore evropske civilizacije* iz 1939. Gordon Čajld, s uvidom u celovitu Vasićeve monografiju, piše:

"U praksi, zapravo, informacije koje se mogu izvući iz iscrpnih izveštaja o Vasićevim iskopavanjima u Vinči su vrlo oskudne. Na osnovu raspoloživih podataka mogu se zaista konstatovati promene u arhitekturi, keramici i ritualnim obredima u različitim nivoima Vinče i Tordoša. Svi naponi da se uspostavi međusobna korelacija ovih promena i da se one upotrebe kako bi se definisali karakteristični sukcesivni periodi, pokazali su se bezuspešni" (Childe 1939, 85-86, prevod A. P.)

Vasićevo nezadovoljstvo Čajldom došlo je do izražaja mnogo docnije, nanteze o jonskoj koloniji, i to u jednom dugačkom prikazu francuskog prevoda *Zore evropske civilizacije* u *Starinaru* iz 1955, gde su prve Vasićeve rečenice:

"Knjiga je kompilacija koju treba potpuno preraditi. Ovde se ograničavam na to da ukažem na one probleme koji me najviše interesuju i koje, držim, poznajem bolje od autora navedene knjige" (Васић 1955a).

Ostatak prikaza Čajldove knjige posvećen je dokazivanju navodnih grčkih elemenata u Vinči.

Univerzalni preteča

U kataloškoj monografiji *Vinča u praistoriji i srednjem veku*, Milutin Garašanin, u već navedenom radu (Гарашанин 1984, 6-9) donekle prihvata Srejovićevo viđenje razočaranog Vasića, te ističe da se posle prvih koketiranja s nordijskom teorijom u *Prilozima proučavanju trojanskih problema* (1906) Vasić ipak usprotivio ideji o uticajima sa severa, te je još od 1908, znatno pre Gordona Čajlda (1929) istakao važnost egejskih uticaja na evropsku praistoriju. O nedovoljnoj preciznosti – pa tako i sudbonosnoj netačnosti – ovakve interpretacije Vasićevog rada, koju sam ranije i sâm prihvatao i više puta ponavljao, a kasnije i kritikovao (Palavestra 2012, 661-662) Garašanin dalje piše:

"U svojim narednim radovima Vasić se sve više udaljavao od svojih prvobitnih postavki, osobito kada je reč o hronologiji ali i istorijskim interpretacijama. Klasični arheolog po formaciji, u najboljem smislu tog pojma na početku ovog veka, Vasić je sa sve većim nepoverenjem gledao na radove praistoričara, pogotovu u vezi sa onim teorijama koje su kasnije postale obojene štetnim političkim implikacijama. Gotovo da je celu praistorijsku arheologiju, neopravdano identifikovao sa takvim stavovima. Ta činjenica i njegova opsesnutost grčkom antikom delovali su da za Vinču u sve većoj meri traži uzore u antičkom svetu, što je konačno u njegovoj završnoj monografiji dovelo do neprihvatljivog gledišta da Vinču treba posmatrati kao koloniju grčkih doseljenika u VI veku pre nove ere" (Гарашанин 1984, 8).

Drugim rečima, Vasić je stvorio jedan prihvatljiv model interpretacije podunavske i evropske praistorije, koji je bio u skladu, pa čak i ispred njegovog vremena, a potom se zbog ideoloških implikacija nordijske teorije, politički razočaran, okrenuo omiljenoj antičkoj Grčkoj, te je tako u filhelenskoj zabludi pogrešno interpretirao Vinču kao jonsku koloniju. Doista, upadljiv je Vasićev otklon od praistorije, pa čak i njegova kontroverzna sklonost da reč "preistoričari" koristi gotovo pežorativno, a da s druge strane svoje životno delo naslovi *Preistoriska Vinča*, pri tome dokazujući da ona nije "preistoriska"!

Navedeno Garašaninovo mišljenje, kao i ono Srejovićevo iz *Starinara*, stvara osnove za obrazovanje već spomenute, mitske slike Miloja Vasića, koji je navodno – razočaran nemačkom školom, pritisnut ideološkim i političkim problemima zloupotrebe arheologije i praistorije – upao u zabludu. Vasića, međutim, nisu kritikovali predstavnici "nordijske škole". Oni sa kojima je do I svetskog rata Vasić u svojim radovima najviše polemisao: Moric Hernes (M. Hoernes) i Osvald Mengin, kao i Ćiro Truhelka, nisu bili pripadnici nordijske teorije, Hernes je čak bio njen ljuti protivnik (Bandović 2012, 639). Hubert Šmit (H. Schmidt) jeste bio "nordijac" ali Gordon Čajld nije, ali ni oni, niti drugi nisu mogli da napadaju Vasićevu interpretaciju Vinče samo na bazi objavljenih tekstova iz 1910/1911. Tek posle 1932, pojavile su se prve kritike i revizije Vasićeve hronologije, no ni one nisu dolazile iz "nordijskih" krugova kako bi bile tobožnji uzrok za Vasićevu promenu paradigme. Nije jasno gde je Vasić video tu avet germanske arheologije, zbog koje je navodno proglasio Vinču jonskom kolonijom? Istina je da se Vasiću bez ikakvog valjanog razloga, pred kraj života, ukazivala prikaza "nordijske teorije", ali njegova donkihotovska borba protiv nje bila je usmerena na Korošeca, Garašanina, Milojčića i Benca, koji su mogli biti sve, samo ne predstavnici "nordijske teorije" (Bacih 1955b, Palavestra 2012, 661-662).

U istom kataloškom zborniku (*Vinča u praistoriji i srednjem veku*, 1984), ima još primera selektivnog tumačenja Vasićevih stavova, kojim su autori obezbeđivali potporu svojim trenutnim paradigama i stvarali svog ličnog, himeričnog Vasića bez obzira na njegovo izvorno delo. Tako Borislav Jovanović – koji se, pišući o naselju vinčanske kulture, temeljno pozabavio analizom Vasićevog metoda i dokumentacije – dobro primećuje da je nedostatak dokumentacije sa Vasićevih iskopavanja Vinče, prvenstveno topografskih planova i situacije istražnog prostora: "neposredna posledica načina objavljivanja bogate arheološke građe Vinče, prilagođenog tumačenjima M. Vasića o funkciji i hronološkom mestu ovog nalazišta". Uprkos ovakvoj tačnoj konstataciji, Jovanović zaključuje da je nesporna činjenica da je Vasić "svoja razrešenja Vinčinog fenomena stekao na iskustvima terenskog rada, a ne kabinetским proučavanjem". Štaviše, na terenu je stekao pravu sliku o funkcionisanju i organizaciji ovog praistorijskog naselja, ali su "naknadne studije ogromnog arheološkog materijala uticale samo na sniženje hronologije Vinče". Tako je po Jovanovićevom mišljenju, Miloje Vasić, zahvaljujući svom terenskom opusu (a ne kabinetском radu) najjasnije procenio Vinču i osvetlio njen značaj u praistoriji Podunavlja kao industrijsko-rudarskog mesta gde je prerađivan galenit i cinabarit (Јовановић 1984, 24). Jovanović propušta da spomene svu kontroverzu Vasićeve argumentacije o navodnoj preradi cinabarita, pećima, "zaštitnim maskama" i sl. pošto mu odgovara da stvori mitskog preteču koji je još početkom XX veka prepoznavao značaj rudarstva i metalurgije u vinčanskoj kulturi. Takav mitski disciplinarni praotac Borislavu Jovanoviću je svakako bio potreban zbog njegovog sopstvenog istra-

živanja Rudne glave i metalurgije bakra u neolitskoj vinčanskoj kulturi. Vasić je, kao što znamo, imao u vidu nešto sasvim drugo. Iako Borislav Jovanović na početku jasno veli da su Vasićevi podaci selektivni i uslovljeni njegovom interpretacijom Vinče, u nastavku svog teksta on to prenebrgava, ističući, u prvi plan tri aspekta Vasićevog rada: **otkriće**, **teren** i **materijal**. Na ta tri ključna stuba postavljen je novi, konstruisani lik Miloja Vasića, velikana i rodonačelnika srpske arheologije, dok je njegov stvarni interpretativni opus bio prepušten disciplinarnom zaboravljanju.

Nikola Tasić piše o naselju vatinske kulture na Vinči, pa veli da su još od 1906. pa nadalje, na Vinči pronalazeni fragmenti vatinske keramike: "Njen prvobitni naziv je 'panonska keramika', koja u Vinči označava početak nove civilizacije u odnosu na neolitsku vinčansku kulturu (M. Vasić, 1936, 135-136)" (Tasić 2004, 76). Iz ovog bi moglo da se zaključi da je Vasić napisao da se iznad neolitskog sloja u Vinči nalazi bronzanodopski, vatinski. Takva kulturna stratigrafija je sa stanovišta današnje nauke zaista ispravna, ali niti je Vasić to napisao, niti je mislio. Baš naprotiv, na citiranim stranama u *Preistoriskoj Vinči II*, Vasić eksplicitno piše da panonska keramika ništa ne menja, niti prekida dotadašnju kulturu u Vinči i da se vezuje za period od VII do IV veka pre. n. e. (Bacić 1936a, 135-136). Nikola Tasić to, naravno, zna. Greška je u tome što on uopšte ne citira Vasićevo **objašnjenje**, nego samo njegov **materijal**. Tako dolazi do nenamerne interpretativne cenzure i svojevrsnog krivotvorenja, pa ispada da je Vasić mislio da su slojevi iznad neolitskih u Vinči vatinski, zato što to tako mi danas mislimo. Ali Tasić je time sebi (a i nama) stvorio jednog fiktivnog Vasića, rodonačelnika istraživanja bronzanog doba Podunavlja i vatinske kulture. I Dragoslav Srejšović, u tekstu o vinčanskoj umetnosti, pošto mu tako odgovara, zaboravlja da je Vasića iste te godine već proglasio navodnim pretečom ideje o autohtonom neolitu, pa piše kako su Vasić, Milošević i Garašanin pogrešno verovali da je vinčanska kultura, zbog visoko razvijene umetnosti, potpuno zavisna od egejske kulture bronzanog doba. Tako se Vasić najednom našao u istom košu s Miloševićem i Garašanim, nasuprot Srejšoviću koji tvrdi da "umetnost vinčanske kulture, a samim tim i religija koja se u njenim okvirima razvija, ne duguje ništa tuđinima iz srednje Evrope, Egeje ili Anadolije" (Srejšović 1984b, 42).⁹

Mitski heroj

Ovakvom namenskom upotrebom Vasića stvoren je jedan mitski, univerzalni lik, jedan nesporni disciplinarni autoritet koji je obezbeđivao "praistoriju" i neupitnu osnovu za svaku novu arheološku interpretaciju. Pošto je moćna figura

⁹ Zanimljiva je Srejšovićeva opservacija da se religija razvija u okvirima umetnosti.

Vasićevog autoriteta, prećutkivanjem i disciplinarnim društvenim zaboravljanjem njegove interpretacije praistorije Podunavlja, bila ispražnjena (Manhajm 2009, 354-356), ona se mogla ispuniti drugačijim sadržajima, prema trenutnim potrebama njegovih interpretatora. Takav Miloje M. Vasić, kao već izgrađen, neupitni autoritet srpske arheologije, ovenčan svim pripadajućim mitskim atributima,¹⁰ suvereno dominira i kataloškom monografijom *Vinča i njen svet* (2008). Dubravka Nikolić i Jasna Vuković su u ovoj knjizi posvetile veoma iscrpno poglavlje istorijatu Vasićevih istraživanja Vinče, dok su se Nenad Tasić i Milorad Ignjatović usmerili na metodologiju istraživanja ovog nalazišta (Николић и Вуковић 2008, Тасић и Игњатовић 2008, 88-90). U radu Dubravke Nikolić i Jasne Vuković, koji je veoma dobar sinoptički pregled Vasićevih istraživanja Vinče, ponavljaju se mnogi interpretativni klišeji s kojima smo se već sreli u radovima D. Srejića, M. Garašanina, A. Cermanović-Kuzmanović, pa i drugih, čiju sam interpretaciju Vasića pokušao ukratko da ocrtam u ovom radu, a takođe se pojavljuju i neka nova tumačenja, od kojih su neka i pogrešna. Tako se navodi da je Vasić u radu *Prilozi ka rešavanju trojanskih problema* napisao da su neolitski nalazi iz Podunavlja stariji od Troje I i II (zapravo je rekao da su istovremeni), ili da je u radu *Nekoliki preistorijski nalasci iz Vinče* govorio da neolit Podunavlja prethodi sličnim pojavama u Srednjoj i Severnoj Evropi, kao i da je to utvrdio dve decenije pre sličnih teorija Gordona Čajlda (zapravo je rekao da je Vinča hronološki paralelna sa slojevima od II do V u Troji i da pripada bronzanom, a ne neolitskom dobu) (Николић и Вуковић 2008, 78-79, Васић 1906c; 1906a, 118, 124). Na drugom mestu sam detaljnije analizirao stavove D. Nikolić i J. Vuković, kao i njihovu pogrešnu interpretaciju da je Vasić sve do 1930. smatrao da su kulturni uticaji išli iz Podunavlja ka jugu, tobož različito od Čajlda, te da je drastično promenio mišljenje tek 1930. (Николић и Вуковић 2008, 78-79, Palavestra 2012, 663-664). Kao razlog za promenu Vasićevog mišljenja Dubravka Nikolić i Jasna Vuković ponovo navode Vasićevo razočaranje u germansku arheološku školu i otpor nordijskoj teoriji: "Revolt prema rasističkim tumačenjima u arheologiji i želja da im se suprotstavi verovatno su ga naveli da, mada bez novih argumenata, Vinču objasni kao naselje koje su osnovali Grci" (Николић и Вуковић 2008, 79). Ovakva rečenica obavezuje autorke makar na detaljno objašnjenje porekla inspiracije, ako ne i na navođenje pouzdanih izvora.

Dubravka Nikolić i Jasna Vuković (kao i Tasić i Ignjatović) su, više nego na interpretaciju, naglasak u radu stavile na Vasićev metod iskopavanja, kao i na njegov ugled u međunarodnoj zajednici. To je dodalo jednu novu, svežiju

¹⁰ Široj javnosti se nudi upravo mitski obrazac heroizovanog Miloja Vasića koji je oličenje patriotizma i prvi borac protiv "nordijske škole" i "moćnih nacista", koji sâm prenosi sanduke s vinčanskim materijalom prilikom povlačenja preko Albanije, ili ih te iste 1915. s vojskom krije u nekoj, do danas neotkrivenoj, pećini (Subašić 2013).

boju na Vasićev spomenik. Pitanje metodologije njegovog iskopavanja je veoma značajno, ali se na njega na ovom mestu ne može ulaziti. Dobar putokaz za analizu ovog problema pružila je upravo Dubravka Nikolić svojim radovima, u kojima se minuciozno analiziraju Vasićevi terenski podaci iz njegovih čuvenih "žurnala" (Nikolić 2006; 2007). Pitanje Vasićevog međunarodnog ugleda bi takođe zahtevalo temeljniju raspravu, ali se stiče utisak da je tridesetih godina, osim njegova dva značajna predavanja u Britanskom društvu za unapređenje nauke i vesti u engleskoj štampi o iskopavanjima Vinče, izostao ozbiljan naučni dijalog o praistorijskoj Vinči. Karakteristično je što Dubravka Nikolić i Jasna Vuković navode da je docnije, u radovima onih koji su bili prisutni na Vasićevim predavanjima (Čajld, Megin, Majers itd.) Vinča definitivno zauzela ključno mesto u **neolitu Evrope** (Николић и Вуковић 2008, 64). Od Vasića to sigurno nisu čuli! Mesto za ozbiljan i smislen dijalog mogla je biti konferencija o istraživanju neolita u Podunavlju, koja je (na Vasićevo insistiranje) organizovana 1932. ali na koju on nije otišao, već je Majers (J. L. Myres) pročitao njegov referat. Navodni razlog za neodlazak na konferenciju, koji je postao deo mitskog narativa o prvom pravom srpskom arheologu, jeste da je štedljivi Vasić smatrao da je pametnije da odobrene pare za put potroši na fotografski aparat, neophodan na terenu (Николић и Вуковић 2008, 64).

Nije slučajno što se u ovom novijem viđenju Vasića insistira na njegovom terenskom metodi, savremenoj opremi i medijskom i javnom profilu arheološkog istraživanja Vinče. To su upravo osnovne reperne tačke najnovijih arheoloških istraživanja na ovom lokalitetu (Тасић и Игњатовић 2008). I današnji istraživači Vinče, sasvim očekivano, profilisu preteču Vasića na način koji im je u ovom trenutku dobrodošao i važan.

Recepcija Vasićevog lika i dela u srpskoj arheologiji, prema tome, ima neobičnu putanju. Vasić kao ličnost ne gubi na značaju, ali se njegovi radovi zanemaruju, mada se obavezno citiraju, no gotovo kultno, bez čitanja i tumačenja. Retko koji rad o neolitu centralnog Balkana može proći bez invokacije Vasićevog imena i kurtoaznog upućivanja na njegovu četvorotomnu "Vinču", u kojoj se neolit, zapravo, i ne spominje. Ovaj paradoks postaje razumljiv ukoliko se Vasić posmatra kroz prizmu problematičnih, ali neupitno priznatih i cenjenih univerzalnih vrednosti u srpskoj arheologiji, a to su **otkriće, materijal, terenski rad i autoritet**, nasuprot **interpretaciji** koja se doživljava kao efemerna. "Arheološke **istine** se menjaju ali njegova (Vasićeva) **otkrića** imaju neprolazni značaj" – vele Dubravka Nikolić i Jasna Vuković (Николић и Вуковић 2008, 85, naglasio A.P.)

Gledano kroz tu prizmu postaje jasno kako Vasićev lik narasta do ikone srpske arheologije, dok njegovo delo prelazi u domen usmenog predanja, poluistina i apokrifnih anegdota (Babić 2011, 572). S obzirom na to da se u većem delu srpske arheologije pogrešno veruje da postoji apsolutni arheološki metod i "čisti" arheološki materijal, koji sam po sebi predstavlja "podatke

neopterećene teorijom", Vasićevi terenski dnevници i objavljeni radovi, postaju izvor "materijala", dok se njegova interpretacija prošlosti zanemaruje. Vasić je na Vinči iskopao **artefakte**, ali su njegovi arheološki interpretativni **podaci** askosi, tripusi, lutrofori, mangali, peći za cinabarit, megaroni, labrisi, grobnice s dromsom, statue hoplita i grčkih kolonista. Njegov način iskopavanja, dokumentacija, slojevi i kote, publikovan "materijal", pitanja koja je postavljao i na koja je odgovarao, su u funkciji njegove osnovne ideje. Ti podaci **nisu** i ne mogu biti "objektivni". Groteskno izgleda kada danas, ugledajući se na Vasića, moderni istraživači na neolitskim lokalitetima zapušaće amfora proglašavaju za "omfalose" (Crnobnja *et al.* 2010, 17). Ne treba se nadati da će se u "žurnalima" Miloja Vasića pronaći skrivena objektivna istina. Potrebno je celokupan Vasićev diskurs prevesti s njegovog jezika na naš. Ali je zato potrebno da zaista razumemo jezik s koga prevodimo (Babić 2009; 2013). I to ne "Google" prevodiocem. Sve dok se ti "podaci" ne budu preveli i integralno sagledali u sprezi s čitavim Vasićevim opusom, istraživačkim pitanjima i strategijama koje su usmeravale njegov rad, u srpskoj arheologiji će postojati "dva Vasića": jedan – velikan i praotac, istraživač neolitske Vinče i "prvi pravi srpski arheolog", čiji nas prodorni pogled strogo prati s bronzanih bista i uveličanih fotografija, i drugi – ranjivi i uvređeni sanjar, uveren u svoju filhelensku zabludu. Tek spajanjem ova dva kontroverzna lika, srpska arheologija će Miloju M. Vasiću odati dužno priznanje i poštovanje.

Literatura

- Babić, Staša. 2002. "Still innocent after all these years? – Sketches for a social history of archaeology in Serbia". In *Archäologien Europas: Geschichte, Methoden und Theorien/Archaeologies of Europe: History, Methods and Theories*, eds. Peter Biehl, Alexander Gramsch & Arkadiusz Marciniak, 309-322. Tubinger Archäologische Taschenbücher, Band 3.
- Babić, Staša. 2009. Jezik arheologije II, ili: Kako sam preživela promenu paradigme. *Etnoantropološki problemi* 4/1: 123-132.
- Babić, Staša. 2011. Čemu još istorija arheologije? *Etnoantropološki problemi* 6/3: 565-577.
- Babić, Staša. 2013. Kakva nam arheologija treba? *Etnoantropološki problemi* 8/3: 621-631.
- Babić, Staša i Miodrag Tomović (ur.) 1996. *Milutin Garašanin – Razgovori o arheologiji*. Beograd: 3T.
- Bandović, Aleksandar. 2012. Gustaf Kosina i koncept kulture u arheologiji. *Etnoantropološki problemi* 7/3: 629-648.
- Benac, Alojz, Milutin Garašanin i Dragoslav Srejšević. 1979. Uvod za *Praistorija jugoslovenskih zemalja II, neolitsko doba*, ur. Alojz Benac, 11-31. Sarajevo: Svjetlost.
- Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina. 2001. Miloje Vasić. *Anarheologija* 3. Dostupno do 2004. na: www.anarheologija.org.

- Childe, Gordon. 1929. *The Danube in Prehistory*. Oxford: Clarendon Press.
- Childe, Gordon. 1939. *The Dawn of European Civilization. New edition, enlarged and completely rewritten*. New York: Alfred A. Knopf.
- Crnobrnja, Adam, Zoran Simić and Marko Janković. 2010. Late Vinča culture settlement at Crkvine in Stubline. *Starinar* LIX/2009: 9-25.
- Fewkes, Vladimir. 1935. On the Interpretation and Dating of the site of "Belo Brdo" at Vinča in Yugoslavia. *Proceedings of the American Philosophical Society* LXXV/7: 651-672.
- Fewkes, Vladimir. 1936. Neolithic Sites in the Morava-Danube area. *Bulletin of American School of Prehistoric Research* 12: 5-81.
- Fleck, Ludwik. 1981. *Genesis and Development of a Scientific Fact*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Garašanin, Milutin. 1951. *Hronologija vinčanske grupe*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arheološki seminar.
- Garašanin, Milutin. 1979. "Centralnobalkanska zona". U *Praistorija jugoslavenskih zemalja II, neolitsko doba*, ur. Alojz Benac, 79-212. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine – Svjetlost.
- Gavella, Branko. 1952. *Keltski oppidum Židovar*. Beograd: Naučna knjiga.
- Givens, Douglas R. 2008. "The Role of Biography in Writing the History of Archaeology." In *Histories of Archaeology*, eds. Tim Murray and Christopher Evans, 177-193. Oxford: Oxford University Press.
- Grbić, Miodrag i Nikola Vulić. 1937. Les styles de la céramique préhistoriques des régions danubiennes yougoslaves. *Corpus Vasorum antiquorum*. Fasc. 3. Belgrade.
- Holste, Friedrich. 1939. Zur chronologischen Stellung der Vinča Keramik. *Wiener Prähistorische Zeitschrift* XXVI/1: 1-21.
- Korošec, Josip, Alojz Benac, Milutin Garašanin i Draga Garašanin. 1951. Oko "problematike" Vinče. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* VI: 5-32.
- Kuzmanović, Zorica. 2012. Uticaj lingvistike na formiranje kulturno-istorijskog pristupa u arheologiji. *Etnoantropološki problemi* 7/3: 615-628.
- Manhajm, Karl. 2009. *Eseji o sociologiji znanja*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- McNairn, Barbara. 1980. *The Method and Theory of V. Godron Childe*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mengin, Oswald. 1913. Васич М.: Градац. Преисторијско налазиште латенског доба. Глас Српске Краљевске академије LXXXVI. Други разред 51. 1911. (Стр. 97-134.). *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* XXXXIII: 240-241.
- Mihajlović, Vladimir D. 2013. Genius loci Balkani: recepcija prošlosti i konstruisanje akademskog narativa o balkanskom nasleđu. *Etnoantropološki problemi* 8/3: 779-803.
- Milojčić, Vladimir. 1949. *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*. Berlin: Gebr. Mann.
- Milosavljević, Monika. 2013. Niko Županić i konstrukcija jugoslovenske etnogeneze. *Etnoantropološki problemi* 8/3: 717-746.
- Nikolić, Dubravka. 2006. On the Issue of Fortifications at Vinča. *Гласник Српског археолошког друштва* 22: 9-22.

- Nikolić, Dubravka. 2007. The Identification and Location of "Base V9.3" at Vinča. *Гласник Српског археолошког друштва* 23: 27-38.
- Novaković, Predrag. 2002. "Archaeology in five states – A peculiarity or just another story at the crossroads of 'Mitteleuropa' and the Balkans: A case study of Slovene archaeology". In *Archäologien Europas*, eds. Pietr F. Biel, Alexander Gramsch und Arkadiusz Marciniak, 323-352. Münster: Waxmann.
- Novaković, Predrag. 2011. "Archaeology in the New Countries of Southeastern Europe: A Historical Perspective". In *Comparative Archaeologies: A Sociological View of the Science of the Past*, ed. Ludomir R. Lozny, 339-461. New York: Springer.
- Palavestra, Aleksandar. 2012. Vasić pre Vinče (1900-1908). *Etnoantropološki problemi* 7/3: 649-679.
- Pruitt, Terra. 2011. *Authority and the Production of Knowledge in Archaeology*. PhD diss. University of Cambridge.
- Srejović, Dragoslav. 1988. "The Neolithic of Serbia: A Review of Research". In *The Neolithic of Serbia. Archaeological research 1948-1988*, ed. Dragoslav Srejović, 5-18. Belgrade: The University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Centre for Archaeological Research.
- Stoczkowski, Wiktor. 2008. "How to Benefit from Received Ideas". In *Histories of Archaeology*, ed. Tim Murray and Christopher Evans, 346-359. Oxford: Oxford University Press.
- Subašić, Boris. 2013. Otkrića iz Vinče uskoro u javnosti. *Večernje novosti* 15. jun.
- Trigger, Bruce G. 1994. The Coming of Age of the History of Archaeology. *Journal of Archaeological Research*, Vol. 2, No. 1: 113-136.
- Vasić, Miloje. 1934. Colons grecs à Vinča. *Revue internationale des Études balkaniques* 1: 65-73.
- Vassits, Miloje. 1908. South-Eastern Elements in the Pre-historic Civilization of Serbia. *Annual of the British School of Athens* XIV: 319-342.
- Vassits, Miloje. 1910. Die Hauptergebnisse der praehistorischen Ausgrabung in Vinča im Jahre 1908. *Praehistorische Zeitschrift* II: 23-39.
- Vassits, Miloje. 1911. Die Datierung der Vinčaschicht. *Praehistorische Zeitschrift* III: 126-132.
- Županić, Niko. 1927. Desetletnica smrti Milana Mitića. *Etnolog* 1: 158-159.

*

- Бабић, Сташа. *Грци и други*. Београд: Слио.
- Бошковић, Ђурђе. 1958. Милоје. М. Васић. *Старинар* н. с. VII/VIII: XI-XIV.
- Бошковић, Ђурђе. 1983. "Развој археолошке науке после ослобођења". У *Споменица Српског археолошког друштва 1883-1983.*, ур. Никола Тасић, 41-75. Београд: Српско археолошко друштво.
- Будимир, Милан. 1936. Васићева Винча. *Српски књижевни гласник* XLVIII/1: 52-58.
- Васић, Милоје. 1906а. Неколики преисторијски налази из Винче. *Старинар*, н. р. I: 89-127.
- Васић, Милоје. 1906б. Преисторијска вотивна гривна и утицаји микенске културе у Србији. *Старинар*, н. р. I: 1-35.

- Васић, Милоје. 1906с. Прилози ка решавању тројанских проблема. *Глас Српске Краљевске академије* LXX. Други разред 43: 163-289.
- Васић, Милоје. 1907. Жуто Брдо. Прилози за познавање гвозденога доба у Дунавској Долини I. *Старинар* н. р. II: 1-47.
- Васић, Милоје. 1911. Градац. Преисторијско налазиште латенског доба. *Глас Српске Краљевске академије* LXXXVI: 1-18.
- Васић, Милоје. 1912. Жуто Брдо. Прилози за познавање културе гвозденога доба у Дунавској Долини II, III. *Старинар* н. р. V: 1-207.
- Васић, Милоје. 1914. Жуто Брдо. Прилози за познавање културе гвозденога доба у Дунавској Долини IV, V, VI. *Старинар* н. р. VI: 1-93.
- Васић, Милоје. 1927. Археолошки институт Срба, Хрвата и Словенаца. *Српски књижевни гласник* XXII: 33-43.
- Васић, Милоје. 1932а. *Преисториска Винча I. Индустија цинабарита и косметика у Винчи*. Београд: Државна штампарија.
- Васић, Милоје. 1932б. Јован М. Томић. *Српски књижевни гласник* XXXVI: 609-615.
- Васић, Милоје. 1936а. *Преисториска Винча II. Облици гробова. Мистичне очи. Игра на табли. Датовање Винче*. Београд: Државна штампарија.
- Васић, Милоје. 1936б. *Преисториска Винча III. Пластика*. Београд: Државна штампарија.
- Васић, Милоје. 1936с. *Преисториска Винча VI. Керамика*. Београд: Државна штампарија.
- Васић, Милоје. 1948. Јонска колонија Винча. *Зборник Филозофског факултета у Београду* I: 85-224.
- Васић, Милоје. 1955а. Поводом једне књиге. *Prikaz knjige, L'aube de la civilization europeene* V. Gordon Childe-а. *Старинар* н. с. III: 233-240.
- Васић, Милоје. 1955б. Диригована археологија. *Историјски часопис САНВ* 1-2.
- Вулић, Никола. 1897. Ринцит или Велико Градиште од проф. Милоја Васића. Колонија Виминацијум студија од М. М. Васића професора. Новци колоније Виминацијума, археолошка студија проф. Милоја М. Васића. *Дело* 14: 371-376.
- Вулић, Никола. 1902. Слава – Крсно име. Студија Др. Милоја Васића. *Српски књижевни гласник* XXIII/1: 62-70.
- Вулић, Никола. 1903. Одговор М. М. Васићу, помоћнику чувара Народног музеја. *Просветни гласник* 24/2: 400-406.
- Вулић, Никола. 1941. Археологија у Југославији. *Српски књижевни гласник* LXII/3: 212-217.
- Гавела, Бранко. 1983. "Београдска археолошка школа". У *Споменица Српског археолошког друштва 1883-1983.*, ур. Никола Тасић, 77-82. Београд: Српско археолошко друштво.
- Гарашанин, Милутин. 1949. Насеље и стан првобитног човека у Србији. Неолитско доба у Србији. *Историјски гласник* 2: 38-67.
- Гарашанин, Милутин. 1968. "Положај централног Балкана у хронологији неолита југоисточне Европе". У *Неолит централног Балкана*, ур. Лазар Трифуновић, 301-337. Београд: Народни музеј.
- Гарашанин, Милутин. 1973. *Преисторија на тлу СР Србије*. Београд: Српска књижевна задруга.

- Гарашанин, Милутин. 1983. "Српско археолошко друштво од 1883-1983". У *Споменица Српског археолошког друштва 1883-1983.*, ур. Никола Тасић, 9-16. Београд: Српско археолошко друштво.
- Гарашанин, Милутин. 1984. Увод за *Винча у праисторији и средњем веку*, ур. Стојан Ћелић, 5-10. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Глишић, Јован. 1968. "Економика и социјалноекономски односи у неолиту Подунавско-Поморавског басена". У *Неолит централног Балкана*, ур. Лазар Трифуновић, 21-61. Београд: Народни музеј.
- Грбић, Миодраг. 1933-1934. Милоје М. Васић: Преисторијска Винча I. Индустрија цинабарита и косметика у Винчи. Београд 1932. *Старинар*, трећа серија VIII/IX: 322-326.
- Јовановић, Борислав. 1968. "Историјат керамичке индустрије у неолиту и раном енеолиту централног Балкана". У *Неолит централног Балкана*, ур. Лазар Трифуновић, 107-165. Београд: Народни музеј.
- Јовановић, Борислав. 1984. "Стратиграфија". У *Винча у праисторији и средњем веку*, ур. Стојан Ћелић, 23-34. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Марић, Растислав. 1956. Милоје М. Васић (3/16 IX – 4 XI 1956). *Старинар*. н.с. V-VI: 403-406.
- Марјановић-Вујовић, Гордана. 1983. "Развој националне археологије". У *Споменица Српског археолошког друштва 1883-1983.*, ур. Никола Тасић, 83-89. Београд: Српско археолошко друштво.
- Милосављевић, Моника. 2013. Белешке са маргине: значај Михаила Валтровића за проучавање средњовековних старина у Србији. *Иницијал I*: 205-226.
- Милошевић, Анкица и Александрина Цермановић. 1954. Петао у хтонском култу код античких Грка и у српском народу. *Гласник Етнографског музеја у Београду XVII*: 106-113.
- Митровић, Јован 2013. Допринос Душана Карапанчића српској археологији на почетку XX века. *Зборник Народног музеја XXI-1 (археологија)*: 63-90.
- Николић, Дубравка и Јасна Вуковић 2008. "Од првих налаза до метрополе касног неолита: откриће Винче и прва истраживања". У *Винча, праисторијска метропола*, ур. Дубравка Николић, 39-86. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду – Народни музеј у Београду – Музеј града Београда – Српска академија наука и уметности.
- Палавестра, Александар. 2000. Археологија у Балканском институту. *Le memorial de l'Institut des etudes balkaniques – Trentieme anniversaire, Balcanica XXX-XXXI*: 15-24.
- Палавестра, Александар. 2005. "Добросуседско немешање. Српска археологија и етнологија". У *Етнологија и антропологија: стање и перспективе, Зборник Етнографског института САНУ 21*, ур. Љиљана Гавриловић. 87-94. Београд: Етнографски институт.
- Палавестра, Александар. 2011а. *Културни контексти археологије*. Београд: Филозофски факултет.
- Палавестра, Александар. 2011б. У служби континуитета. Етно-археологија у Србији. *Етноантрополошки проблеми 6/3*: 579-594.
- Срејовић, Драгослав. 1955. Јелен у нашим народним обичајима. *Гласник Етнографског музеја у Београду XVIII*: 231-237.

- Срејовић, Драгослав. 1974. "Винча". У *Велика археолошка налазишта у Србији*, ур. Димитрије Вученов, 7-17. Београд: Коларчев народни универзитет.
- Срејовић, Драгослав. 1981. "Културе млађег каменог доба на тлу Србије". У *Историја српског народа I*, ур. Сима Ћирковић, 15-30. Београд: Српска књижевна задруга.
- Срејовић, Драгослав. 1983. "Археологија на Великој школи и Универзитету у Београду". У *Споменица Српског археолошког друштва 1883-1983.*, ур. Никола Тасић, 17-25. Београд: Српско археолошко друштво.
- Срејовић, Драгослав. 1984а. Милоје М. Васић, творац српске археолошке науке. *Старинар* н. с. XXXV: 25-32.
- Срејовић, Драгослав. 1984б. "Уметност и религија". У *Винча у праисторији и средњем веку*, ур. Стојан Ћелић, 42-56. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Сталио, Блаженка. 1968. "Насеље и стан неолитског периода". У *Неолит централног Балкана*, ур. Лазар Трифуновић, 77-100. Београд: Народни музеј.
- Сталио, Блаженка. 1984. "Насеље и стан". У *Винча у праисторији и средњем веку*, ур. Стојан Ћелић, 34-41. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Тасић, Ненад и Милорад Игњатовић. 2008. "Од традиционалне до модерне методологије истраживања у Винчи 1978-2008. године". У *Винча, праисторијска метропола*, ур. Дубравка Николић, 87-122. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду – Народни музеј у Београду – Музеј града Београда – Српска академија наука и уметности.
- Тасић, Никола. 1984. "Насеље ватинске културе". У *Винча у праисторији и средњем веку*, ур. Стојан Ћелић, 76-83. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Тасић, Никола, Драгослав Срејовић и Братислав Стојановић. 1990. *Винча. Центар неолитске културе у Подунављу*. Београд: Центар за археолошка истраживања Филозофског факултета.
- Трговчевић, Љубинка. 1986. *Научници Србије и стварање југословенске државе 1914-1920*. Београд: Народна књига - Српска књижевна задруга.
- Трифуновић, Лазар. 1968. Увод за *Неолит централног Балкана*, ур. Лазар Трифуновић, 5. Београд: Народни музеј.
- Ђоровић-Љубинковић, Мирјана 1983. У *Споменица Српског археолошког друштва 1883-1983.*, ур. Никола Тасић, 27-40. Београд: Српско археолошко друштво.

Aleksandar Palavestra
Department of Archaeology
Faculty of Philosophy, Belgrade

Images of Miloje M. Vasić in Serbian Archaeology

Miloje M. Vasić, "the first academically educated archaeologist in Serbia", has a strange destiny in the Serbian archaeology. On the one hand, he has been elevated to the post of the "founding father" of the discipline, with almost semi-divine status and iconic importance, while on the other hand, his works have

been largely unread and neglected. This paradoxical split is the consequence of the fact that Vasić has been postulated as the universal benchmark of the archaeological practice in Serbia, *regardless* of his interpretation of the past on the grounds of the archaeological record – the essence of archaeology. Strangely, the life and work of Vasić have not been the subject of much writing, apart from several obituaries, two short appropriate texts (Srejović, Cermanović), and rare articles in catalogues and collections dedicated to the research of Vinča (Garašanin, Srejović, Tasić, Nikolić and Vuković). The critical analysis of his whole interpretive constellation, with "The Ionian colony Vinča" being its brightest star, was limited before the World War II to the rare attempts to rectify the chronology and identify the Neolithic of the Danube valley (Fewkes, Grbić, Holste). After the war, by the middle of the 20th century, the interpretation of Vasić has been put to severe criticism of his students (Garašanin, Milojević, Benac), which led to the significant paradigm shift, the recognition of the importance of the Balkan Neolithic, and the establishment of the culture-historical approach in the Serbian archaeology. However, from this moment on, the reception of Vasić in the Serbian archaeology has taken a strange route: Vasić as a person gains in importance, but his works are neglected, though referred to, but almost in a cultic fashion, without reading or interpreting them. Rare is a paper on the Neolithic of the Central Balkans that does not call upon the name of Vasić and his four-volume "Vinča", in which Neolithic is not mentioned at all. This paradox becomes clearer if Vasić is regarded through the prism of the problematic, but not yet challenged and universally praised values in the Serbian archaeology: **material, fieldwork** and **authority**, as opposed to **interpretation**, which is regarded as ephemeral. From this point of view it becomes clear how the image of Vasić grows into the icon of the Serbian archaeology, while his work slides into the domain of the oral tradition, half-truths, and apocryphal anecdotes. Considering that the majority of the Serbian archaeological community shares the belief that there is an absolute archaeological method and "pure" archaeological material, both representing "the data not burdened by theory", the field journals of Vasić and his published works become the source of the "material", while his interpretation of the past is neglected. As long as these "data" are not considered in connection to the whole *opus* of Vasić, the research questions and strategies that directed his work, the Serbian archaeology will be inhabited by two separate images: one – forefather and founder, the researcher of the Neolithic Vinča, "the first **real** Serbian archaeologist", whose face gazes at us sternly from the bronze busts and enlarged photographs, and the other – vulnerable and insulted dreamer, convinced in his philhellene delusion. Only the integration of these two images will pay due homage to Miloje M. Vasić.

Keywords: Miloje M. Vasić, history of the discipline, Serbian archaeology, reception of ideas, archaeological material, authority, fieldwork

Lectures de Miloje M. Vasić dans l'archéologie serbe

Le sort de Miloje M. Vasić, "le premier archéologue formé en Serbie", dans l'archéologie serbe, est assez étonnant. D'une part il est élevé au rang de "père fondateur" et d'instaurateur de la discipline, avec presque un statut de demi-dieu et une importance iconique, alors que son œuvre est restée généralement non lue et négligée. Cette dissociation paradoxale vient du fait que Miloje M. Vasić a été proclamé étalon universel de mesure de la pratique archéologique en Serbie, **sans qu'on tienne compte** de son interprétation du passé à partir de la trace archéologique (ce qui est l'essence même de l'archéologie). Curieusement, l'on n'a pas beaucoup écrit sur la vie et l'œuvre de Vasić, à part quelques nécrologues, deux articles de circonstance assez brefs (Srejšović, Ceranović) et de rares textes dans des volumes de catalogues consacrés aux recherches effectuées à Vinča (Garašanin, Srejšović, Tasić, Nikolić et Vuković). L'analyse critique de sa constellation interprétative, dans laquelle c'est la "colonie ionique de Vinča" qui représentait l'étoile la plus brillante, se réduisait avant la Deuxième Guerre mondiale à de rares tentatives de correction de la chronologie de Vasić et de reconnaissance du néolithique dans la région de Podunavlje (Fewkes, Grbić, Holste). Après la guerre, au milieu du XXe siècle, l'interprétation de Vasić a subi une critique sérieuse dans les travaux de ses étudiants (Garašanin, Milošević, Benac), ce qui a entraîné un changement considérable de paradigme, une reconnaissance de l'importance du néolithique balkanique et un établissement de la domination de la méthode historico-culturelle dans l'archéologie serbe préhistorique. À partir de ce moment-là, cependant, la réception de l'œuvre et de la personnalité de Vasić dans l'archéologie serbe a pris un chemin singulier. Vasić en tant que personnalité gagne en importance, alors que ses travaux sont négligés, bien qu'obligatoirement cités, mais presque à la manière d'un culte, sans être lus et interprétés. Rares sont les travaux sur le néolithique des Balkans centraux qui peuvent se passer de la mention du nom de Vasić et du renvoi courtois à sa *Vinča* en quatre tomes, dans laquelle le néolithique n'est en réalité même pas mentionné. Ce paradoxe devient compréhensible si Vasić est regardé à travers le prisme des valeurs problématiques, mais incontestablement reconnues et estimées universelles dans l'archéologie serbe que sont **matériau, travail de terrain et autorité**, contrairement à l'**interprétation** qui est ressentie comme éphémère. Vu à travers ce prisme, il devient clair comment la personnalité de Vasić s'érige en icône de l'archéologie serbe, alors que son œuvre passe dans le domaine de transmission orale, des demi-vérités et des anecdotes apocryphes. Étant donné que dans la plus grande partie de l'archéologie serbe l'on croit à tort à l'existence d'une méthode archéologique absolue et d'un matériau archéologique "pur", qui représente en soi "des faits non encombrés de théorie", les journaux de terrain et les travaux publiés de Vasić, deviennent source du "matéri-

au", alors que son interprétation du passé demeure négligée. Tant que ces "faits" ne sont intégralement examinés dans leur rapport avec l'œuvre tout entier de Vasić, puis les questions et les stratégies de recherche qui orientaient son travail, "deux Vasić" existeront dans l'archéologie serbe: l'un-grand homme et patriarche, explorateur de Vinča néolithique et le "premier **véritable** archéologue serbe", dont le regard perspicace scrute les bustes de bronze et les photographies agrandies, et l'autre – le rêveur vulnérable et vexé, convaincu de son illusion philhellène. Ce n'est qu'en unissant ces deux personnages controversés que l'archéologie serbe rendra à Miloje M. Vasić la reconnaissance et le respect qui lui sont dus.

Mots clés: Miloje M. Vasić, histoire de la discipline, archéologie serbe, réception des idées, matériau archéologique, interprétation archéologique, autorité, travail de terrain

Primljeno / Received: 28. 06. 2013.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 06.07.2013.